

Lietuvių grožinės literatūros pradininkas Kristijonas Donelaitis gimė 1714 m. Lazdynėliuose (Mažoji Lietuva), laisvųjų valstiečių šeimoje. Mirė 1780 m. Tolminkiemyje. K. Donelaitis mokėsi Karaliaučiaus universitete, dirbo pastoriumi Tolminkiemio parapijoje, kurioje greta lietuvių gyveno vokiečiai, kitų tautų atstovai. K. Donelaitis parašė 6 pasakėčias ir poemą „Metai“. „Metus“ sudaro keturios dalys: „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“, „Rudenio gėrybės“, „Žiemos rūpesčiai“. Spėjama, kad savo kūrinį K. Donelaitis skaitydavo bažnyčioje parapijiečiams.

Kūrybos b r u o ž a i

1. Kristijono Donelaičio „Metai“ yra epinė poema apie keturis metų laikus. Daugiausia dėmesio joje skiriama gamtos aprašymams, XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos valstiečių baudžiauninkų, čia vadinamų būrais, darbų, papročių pavaizdavimui, kalbama apie būrų santykius su ponais, lietuvių su kitataučiais.

2. Poemoje yra daug gamtos vaizdų, kurie gretinami su žmogaus gyvenimu suteikiant jiems alegorines reikšmes. Pagal pasakėčios pavyzdį didelę dalį gamtos vaizdų lydi apibendrinimas, „moralas“. Pavyzdžiui, iš pradžių gėrimasi lakštingalos balsu, po to kalbama apie pilką, neišvaizdų jos rūbą, kuris lyginamas su neišrankiu būrų apdaru. Šitas palyginimas virsta pamokymu būrams - kukli lakštingalos išvaizda laikoma sektinu pavyzdžiu.

3. Poemoje gailimasi sunkiai gyvenančių, begalinius darbus dirbančių būrų, kuriuos engia ponai, šaiposi kitataučiai. Bet poetas, nors ir gindamas lietuvninkus būrus, nuolatos juos moko: kaip dirbti, ką valgyti, kaip rengtis, kaip elgtis per šventes.

4. XVIII a. Europos literatūroje, mene buvo mėgstama vaizduoti keturis metų laikus. Šis gamtos pasikeitimų vaizdavimas leidžia kalbėti apie gyvenimo priešybes: gamta apmiršta žiemą ir atgimsta pavasarį; pavasarį trūksta maisto, rudenį - gausesnį valgį; vasarą nepaliaujami darbai, rudenį šventės ir t.t. Tokia galimybė aprėpti priešingus dalykus padeda autoriui sukurti įvairiapusių būrų gyvenimo paveikslą.

5. „Metuose“ į vaizduojamus dalykus žvelgiama iš šalies, kaip ir būdinga epiniam pasakojimui. Poemoje daug pamokslaujama, tačiau pasakotojas, kaip pastorius, poemoje nepasirodo. Neretai pasakotojo vaidmenį perima kai kurie teigiamai vertinami veikėjai, pavyzdžiui, Pričkus, Selmas.

6. „Metuose“ veikia nemažai personažų - būrai, dvarponiai, kitataučiai,- bet nėra piešiamas išorinis veikėjų portretas, jie mažai individualizuoti. Būrai skirstomi į teigiamus („viežlybuosius“) ir vertus pasmerkimo („nenaudėlius“). Šis skirstymas remiasi moraliniu jų vertinimu.

7. Autoriui nelabai rūpi nuosekliai kurti charakterius. Ryškiau apibūdinami ir individualesni yra „nenaudėliai“ būrai: Slunkius, Pelėda, Plaučiūnas, Dočys. Teigiamai apibūdinamų, „viežlybų“ būrų - Selmo, Lauro, Krizo paveikslai abstraktesni, labiau idealizuoti. Šiek tiek ryškiau piešiamas vien tik Pričkus, įdomiausi: „Metų“ veikėjas. Pričkus yra būrų ir ponų tarpininkas, ir ši prieštaringa jo padėtis plačiau aprašoma. Tai vienintelis atvejis „Metuose“, kai atskleidžiami vidiniai žmogaus išgyvenimai ir svarstymai. Pričkaus vardu būrams dažnai aiškinama, kas yra dorybės ir kas - smerktini dalykai.

8. K. Donelaitis savo poemoje plačiai rėmėsi kasdienine kaimo žmonių kalba. „Metuose“ nevengiama vartoti šiurkščių posakių ar netgi vulgarių žodžių, o „nenaudėliai“ būrai arba ponai tiesiog valstietiskai išplūstami. Kita vertus, poema parašyta antikine eilėdara - hegzametru, kuris buvo tradiciškai vartojamas herojiškiems žygiams aprašyti. Ši eiliavimo forma pakylėja aprašomus kasdieninės būrų buities vaizdus, sutaurina net ir stačiokiškus posakius. Visa tai kuria savitą poemos stilių.

9. K. Donelaičio kūrybai įtakos turėjo keletas literatūrinių epochų. Baroko pėdsakų aptinkame „Metų“ stiliuje, pomėgyje vartoti grubius posakius, vulgarius žodžius. Su klasicizmu galima sieti keturių metų laikų formą bei poemos didaktiškumą, pasakotojo siekimą pamokyti. Tačiau griežti moraliniai vertinimai poemoje jau perauga į švietėjams būdingą norą paaiškinti, patarti, kaip reikėtų ūkininkauti, kaupti maisto atsargas. Su Šviečiamuoju amžiumi reikėtų sieti ir lietuviškų tradicijų gynimą „Metuose“.

Maironis (Jonas Mačiulis) gimė 1862 m. Pasandravyje (Raseinių r.), valstiečių šeimoje. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, Peterburgo dvasinėje akademijoje. Baigęs mokslus profesoriavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, nuo 1909 m. iki mirties buvo Kauno kunigų seminarijos rektorius, trečiajame dešimtmetyje - Kauno universiteto profesorius. Mirė 1932 m.

Pirmoji eilėraščių knyga „Pavasario balsai“ išėjo 1895 m. Vėliau poetas šį rinkinį papildydavo naujais eilėraščiais, bet jo pavadinimo nekeitė. 1907 m. Maironis parašė devynių giesmių poemą „Jaunoji Lietuva“ - pasak J. Tumo-Vaižganto, „labai svarbų XIX a. pabaigos Lietuvos inteligentijos dokumentą“. Maironis taip pat rašė dramas, istorijos ir literatūros kritikos veikalus.

K ū r y b o s b r u o ž a i

1. Maironio kūryba tiesiogiai susijusi su XIX a. pab. -XX a. pr. pokyčiais lietuvių kultūroje ir literatūroje. Tai tautinio atgimimo laikas, kai carinės Rusijos sudėtyje esančioje Lietuvoje nelegaliai plinta laikraštis „Aušra“ (1883-1886), kai knygnešiai platina draudžiamą spaudą lietuvių kalba. To meto šviesuoliai kvietė tautiečius aukotis visuomenės idealams, dirbti tautos labui. Patriotinėje-visuomeninėje Maironio kūryboje išpažįstama tėvynės meilė, visuomenė, ypač jaunimas, kviečiami imtis bendrų darbų.

2. Patriotinėje lyrikoje svarbi garbingos Lietuvos praeities tema. Kaip įprasta romantikams, ir Maironiui Lietuvos istorija tampa įkvėpimo šaltiniu, skatina mąstyti apie tuometinę varganą Lietuvos padėtį.

3. Vis dėlto, be patriotinių šūkių, kvietimo dirbti tautai, aukotis aukštiesiems idealams, Maironis savo kūryboje kalba ir apie asmeninius žmogaus išgyvenimus, savitą dvasinę patirtį.

4. Taigi Maironio poezijoje matome du polius arba dvi temas – visuomeninę ir individo saviraiškos, kurios aprėpia ne tik tai, kas svarbu tautai, visuomenei, kas yra bendra, bet ir tai, kas individualu, asmeniškai ir skausmingai išgyventa. Šios temos neretai jungiasi viename eilėraštyje ir sudaro jo konflikto pagrindą.

5. Maironis mėgo eilėraščių komponuoti iš dviejų dalių: iš pradžių piešiamas epiškesnis vaizdas, o pabaigoje, paprastai paskutinėje strofoje, išreiškiamas asmeninis lyrinio subjekto požiūris. Pavyzdžiui, eilėraštyje „Trakų pilis“ pirmiausia kalbama apie Trakų pilies bendrą vaizdą, garbingą praeitį ir bėgantį laiką, o paskutinėje strofoje prabylama „aš“ vardu: kalbama ne vien apie matomus pilies griuvėsius, bet ir išsakoma keliautojo, lyrinio subjekto nuomonė ir jausmai. Tokia kompozicija leidžia poetui ne tik nuasmenintai įvardyti problemą, bet ir išreikšti individualų požiūrį ir į ją, ir į save.

6. Ne viename eilėraštyje Maironis kalba apie poeto misiją, apie norą būti išgirstam, suprastam ir įvertintam. Kartais poetas prisipažįsta, kad nesupratimas slegia, todėl neretai nutyla, neišsako iki galo, neišreiškia žodžiais to, ką nujaučia. Laisvą poetinę jo saviraišką tramdo prisiimti visuomeniniai įsipareigojimai, priklausymas kunigų luomui.

7. Maironis sukūrė vieną gyvybingiausių lietuvių lyrikos tradicijų. Vėlesnių kartų poetai ne sykį skelbė nosisuką nuo Maironio poezijos, bet melodingas, lietuvių liaudies dainomis paremtas jo lyrikos stilius išlaikė savo vertę ir vėlesniais laikais. Šia tradicija rėmėsi ne vienas lietuvių poetas, pavyzdžiui, Salomėja Nėris, Justinas Marcinkevičius ir kt.

8. Maironio poema „Jaunoji Lietuva“ yra reikšminga jo literatūrinio palikimo dalis, rodanti poeto santykį su savo epocha. Kaip ir eilėraščiuose, poemoje matome carizmo priespaudos išvargintą Lietuvą ir lietuvių šviesuolių pastangas žadinti nacionalinį susipratimą, girdime herojiškos praeities aukštinimo bei pasigėrėjimo tėvynės gamta intonacijas.

7. Poemoje yra fragmentiškai pavaizduoti atsidavusių Lietuvai žmonių likimai: Juozo ir Jadvygos meilės istorija, Motiejaus Goštauto, Onos Rainytės, Tumo ir kitų gyvenimo epizodai. Satyriškai vaizduojamas nutautėjęs dvaras, pasakojama apie nacionalinio judėjimo laimėjimus: lietuviškos spaudos atgavimą ir 1905 metais pradedantį laisvėti kultūrinį Lietuvos gyvenimą. Poemoje yra ir alegorinių vaizdų, kuriuose, kaip ir Vaižganto „Pragiedruluose“, peizažams suteikiama perkeltinė tautinio atgimimo reikšmė.

Jonas Biliūnas

B i o g r a f i j a

Jonas Biliūnas gimė 1879 m. Niūronyse (Anykščių r.), valstiečių šeimoje, mirė 1907 m. Zakopanėje (Lenkija). 1953 m. palaikai perlaidoti Liūdiškių piliakalnyje prie Anykščių.

Tėvai norėjo, kad sūnus taptų kunigu, bet J. Biliūnas pasirinko rašytojo profesionalo kelią, studijavo literatūrą Leipcige ir Ciuriche, rašė literatūros kritikos darbus, publicistiką ir meninę prozą.

XIX a. pab.- XX a. per. Lietuvių rašytojo gyvenimas buvo skurdus, lydimas nepriteklių. Kaip ir ne vienas bendraamžis, J. Biliūnas susirgo džiova.

Grožinę kūrybą J. Biliūnas pradėjo nuo darbininkiškos tematikos apsakymų, vėliau parašė noveles „Kliudžiau“, „Vagis“, „Žvaigždė“ ir kt. Paskutiniaisiais gyvenimo metais, jau sirgdamas, parašė pagrindinius savo kūrinius: noveles „Joniukas“, „Lazda“, „Ubagas“, „Brisiaus galas“, apysaką „Liūdna pasaka“ ir kt.

K ū r y b o s b r u o ž a i

1. Svarbiausias J. Biliūno prozos savitumas - pasakojimas pirmuoju asmeniu. J. Biliūno kūryba labai autobiografiška: dažnai vaizduojama jo vaikystės aplinka, gimtinės kraštovaizdis, keliuose kūriniuose pasakotojo paveikslui naudojami autoriaus biografijos faktai: mokslas užsienyje, atostogos tėviškėje, liga.

2. Subjektyviame pasakojime daugiau dėmesio skiriama pasakotojo vidiniam pasauliui, o ne detaliu aplinkos aprašymui. Šio tipo pasakojimas vadinamas psichologiniu. J. Biliūnas - lietuvių psichologinės ir lyrinės prozos pradininkas. Jo kūryba pradeda vadinamosios lietuvių lyrinės prozos tradiciją, kurią pratęsia tokie autoriai kaip Antanas Vienuolis, Putinas, Juozas Aputis, Romualdas Granauskas, Bronius Radzevičius.

3. J. Biliūno novelėse svarbus tampa pasakojimo laikas ir papasakota istorija. Į skaitytojo akiratį patenka tik tai, ką mato ar prisimena pasakotojas-personažas; jo išgyvenimuose ir svarstymuose dažnai sutelkiama kūrinio prasmė.

4. Daugelio kūrinių centre - žmogaus santykiai su kitu žmogumi, sąžinės, atsakomybės tema. Vyraujanti moralinė nuostata - gailėtis nelaimingo ir atleisti netgi skriaudėjui. Toks požiūris tiesiogiai siejasi su krikščioniškomis vertybėmis, tačiau pasakotojas nesiima šventuolio ar teisėjo vaidmens: jis atidžiai įsižiūri į aplinką ieškodamas žmogiškumo apraiškų, kiekviename žingsnyje reiklus sau, nuolat jaučia kaltę dėl kitų nelaimių. Net pasakodamas kitų „paklydimo“ istorijas, didžiausios atsakomybės imasi pasakotojas.

5. Novelių veikėjai piešiami pabrėžiant kelis svarbiausius bruožus, bet nesiekiant išsamaus ir visapusiško vaizdo. Kai kurie veikėjai lietuvių literatūroje yra tapę simbolinėmis figūromis.

6. J. Biliūno kūrybai būdingas glaustas pasakojimas, dėmesys detalėms, kartais pasirenkamas netikėtas vaizdavimo objektas (maža katytė, senas šuo). Mintis dėstoma nuosekliai, kūrinio pabaigoje nesiūlant vienintelės išvados.

7. Pasakojimo pobūdis dažnai kaitaliojamas. Pavyzdžiui, „Liūdnoje pasakoje“ vieningą visumą sudaro skirtingu stiliumi parašyti epizodai: lyrinė impresija „Baltasai šešėlis“ artima poezijai, pirmasis pasakotojo ir Juozapotos susitikimas aprašytas realistiškai, o Juozapotos istorija primena sakinę.

Šatrijos Ragana B i o g r a f i j a

Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė) gimė 1877 m. Medingėnuose (Plungės r.), sulenkėjusio dvarininko šeimoje. Jos vaikystė ir jaunystė prabėgo senuose Žemaitijos dvaruose - Labūnavoje, Užventyje, kurių aplinka formavo busimos rašytojos pasaulėjautą ir kūrybą. Jaunai mergaitei didelį poveikį padarė tada dar gimnazistas Povilas Višinskis: ji tapo karšta Lietuvos patriote, demokratė. Gimnazijos kursą išėjo tėvų namuose, Varšuvoje lankė bitininkystės kursus, studijavo Šveicarijoje.

Šatrijos Ragana to meto Lietuvos kultūriniame gyvenime buvo pirmoji europinio išsilavinimo moteris, skleidusi naujausias pedagogikos ir katalikybės idėjas. Grįžusi į Lietuvą Vilniuje įsteigė lietuviškų leidinių knygyną, vėliau vadovavo Marijampolės mergaičių progimnazijai. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, persikėlė į Židikus, ten ir mirė 1930 m.

Kūrybos b r u o ž a i

1. Šatrijos Raganos kūryba skyrėsi nuo jos amžininkų XX a. pradžios rašytojų - Lazdynų Pelėdos, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Žemaitės - kūrybai, kuriuose buvo labiau gilinamasi į socialinį žmonių gyvenimą, kritiškai vaizduojami kaimo ir dvaro santykiai, dvaras buvo siejamas su moraliniu nuopoliu, žmonių išnaudojimu. Šatrijos Raganos kūryboje senasis dvaras yra šviesos skleidėjas. Jo gyventojai - dori, siekiantys mokslo, veiklūs ir pasiaukojantys žmonės.

2. Apysaka „Sename dvare“ (1922) savo pasakojimo maniera yra novatoriškas kūrinys to meto lietuvių literatūroje. Jam būdingas autobiografiškumas, prisiminimų aktualizavimas, siekimas perteikti subtiliausius moters jausmus ir mintis, eksperimentavimas įvairiais pasakojimo būdais (kalbėjimas pirmuoju asmeniu, vidinis monologas, dienoraščio forma), polinkis į emocionalumą, psichologiskumą, bandymas kurti intelektualų pasakojimą.

3. Apysakoje dvaras vaizduojamas jo gyventojų - aštuonerių metų mergaitės Irusios (Irutės) ir jos motinos (mamatės) akimis. Dvaro buitis, namiškių pokalbiai, santykiai su kaimiečiais, giminaičių vizitai - visa, kas patenka į šių veikėjų akiratį, yra jų išgyvenama ir apmąstoma.

4. Dvaras ir jo aplinkos vaizdai (tvenkinys, gėlynai, paslaptingas sodas) persmelkti romantinei pasaulėjautai būdingo paslaptingumo ir ilgesio viskam, kas gražu. Senojo dvaro aplinkos ir gamtos aprašymai išreiškia veikėjų būsenas. Pasakotojoms svarbu ne tikroviškai atpasakoti dvaro gyvenimą, o perteikti savo jausmus ir nuotaikas.

5. Fragmentiško pasakojimo jungiamoji ašis - mamatės paveikslas. Tai jausminga, giliai religinga, subtiliai jaučianti meną (skaito poeziją, klausosi ir pati skambina Šopeno kūrinius), gamtos grožį (baltų rožių ir jazminų kvapas jai primena pažįstamą melodiją) moteris. Aplinkui matyti grožį, svajoti, muzikuoti ir skaityti poeziją kartu su vaikais, būti kiekvieno „gailestinga seserim“ - tokį ji jaučia savo pašaukimą. Todėl mamatei ypač skaudu matyti lėtą dvaro mirtį - sulenkėjusius giminaičius, įsigalintį praktikizmą, dykaduoniavimą ir tuščius lėbavimus.

6. Apysakoje ryškus laiko tėkmės jautimas, nuolat iškyla praeities ir dabarties priešprieša. Skaudžiausiai šio pasaulio trapumą junta bevardė kūrinio pradžios ir pabaigos pasakotoja - gyvenimo patyrimo įgijusi moteris, liūdnai ir su ilgesiu žvelgianti į savo vaikystę. Tai jau suaugusi Irusia, kuriai teko išlydėti anapus savo artimuosius, ir dabar ji seka mums savo vaikystės „seną seną aukso sapną“. Toks pasakojimo įrėminimas pabrėžia atminties temą ir padeda išlaikyti įtampą visoje apysakoje - juk visa, apie ką pasakojama, tėra tik praeities šešėliai.

Vaižgantas

B i o g r a f i j a

Vaižgantas (Juozas Tumas), rašytojas prozininkas, publicistas, literatūros istorikas, kritikas, tikras lietuvių literatūros modernintojas, gimė 1869 m. Rytų Aukštaitijoje, netoli Svėdasų. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, kurią baigęs buvo paskirtas vikaru Latvijoje. 1895 m. grįžęs į Lietuvą, pasinėrė į kultūrinį darbą: platino draudžiamus raštus, organizavo mokyklų steigimą, dalyvavo politinėje veikloje, redagavo įvairius leidinius. Dėl aktyvumo ir rūpinimosi lietuvių reikalais bažnyčios valdžios buvo nuolat kilnojamas iš vienos Žemaitijos parapijos į kitą. Buvo daugybės visuomeninių organizacijų narys. 1905-1911 m. gyveno Vilniuje. Pirmojo pasaulinio karo metais gyveno Rygoje, Petrograde, Stokholme, vėl Vilniuje. 1920-1929 m. Kauno universitete dėstė lietuvių literatūrą. (Dvylika metų buvo Kauno Vytauto bažnyčios rektorius.) Mirė Kaune 1933 m.

Vaižgantas buvo laisvas, nepriklausomas žmogus, tolerantiškas kunigas, drąsus, aktyvus visuomenės veikėjas. Visą gyvenimą, kaip pats sakė, jautėsi savosios, lietuviškos, visuomenės tarnas ir nepailstantis darbininkas.

K ū r y b o s b r u o ž a i

1. Pirmieji Vaižganto kuriniai - draminės formos vaizdeliai ir alegorijos, nukreipti prieš caro savivalę Lietuvoje, raginantys nepasiduoti politiniam smurtui. Rašė „Atsiminimų vaizdus" (1915), Pirmojo pasaulinio karo metais išleido „Karo vaizdus". Po kelionės į JAV (1911) parašė pirmąją mūsų literatūroje kelionių apybraižų knygą. Žymiausi kūriniai - apsakymas „Rimai ir Nerimai" (1914), apsakos „Dėdės ir dėdienės“ (1920-1921), „Nebylys" (1930). Rašytojo kūrybą vainikuoja stambus epopėjinis kūrinys „Pragiedruliai" (I t. - 1918, II t. - 1920).

2. „Pragiedrulių" žanrą geriausiai nusako paantraštė: „Vaizdai kovos dėl kultūros". Kultūra kūrinyje tampa svarbiausiu veikėjų mintis ir veiklą skatinančiu veiksnio. Dėmesys sutelkiamas ne į fabulą (ji jungia tik dalį vaizdų), o į bendrą idėją - ne tik pavaizduoti lietuvių kultūrinį atgimimą (knygnešių veiklą, ekonominius krašto reikalus), bet ir suprasti, kur slypi tautos gyvybingumas.

3. J. Vienuose kūrinių skyriuose pasakojama apie konkretų istorinį reiškinį -XIX a. pab. - XX a. pr. tautinį ir ekonominį atgimimą. Į Žemaičių (Gondingos) kraštą atsikelia aukštaičiai Šešiovilčiai, iš dvarininko Sviestavičiaus nusiperka žemės ir ima ūkininkauti; susidraugauja su žemaičiais Vidmantais, daktaru Gintautu, kunigu Vizgirda; slapta gabenama lietuviška spauda, bendrai kovojama prieš caro žandarus. Šie kūrinių puslapiai labiau primena romaną.

4. Kituose skyriuose vaiko sapnuose ir fantazijose išnyra piliakalniuose miegantys barzdoti vyrai, porinamos pasakos apie „antrą tūkstantį metų kuone įpusėjusi" Juodžiaus kelmą, apie tai, kaip pati gamta sutelkia savo mistines pajėgas svetimtaučiams engėjams naikinti ir tampa „kultūrneše". Šios „Pragiedrulių" vietos primena mitą ar sakmę.

5. Kai kuriuos kūrinių puslapius galima skaityti kaip alegorinius pasakojimus. Tokia yra „Pragiedrulių" pradžia - įžangos vaizdas. Jau jos pavadinimas „Ilga, smarki Žiema ir ūmas Pavasario polaidis" nurodo perkeltinę žodžių reikšmę - bendriniai daiktavardžiai *žiema*, *pavasaris* rašomi didžiąja raide. Šie žodžiai tekste įgauna aiškias mirties, dvasinio sąstingio, priespaudos bei atgimimo (kaip ir Maironio poezijoje) reikšmes.

6. Vaižgantas savo „Pragiedruliais", šiuo daugiau nei aštuonių šimtų puslapių kūriniu, pastatė paminklą ne tik XIX a. pab. - XX a. pr. lietuviams šviesuoliams, davėjų veiklos ir sielos paveikslą, bet įamžino ir save. Manoma, kad kunigo Vizgirdos paveikslas prototipas yra pats rašytojas.

7. Skirtingo pobūdžio vaizdus „Pragiedruliuose" vienija ne „kovų dėl kultūros" aprašymai, ne istorinis - politinis laikas (tautinis atgimimas amžių sandūroje), o pasakotojas, jo laikysena. Jam rūpi lietuvių savimonės ugdymas, tautos dvasinis tobulėjimas. Kompozicijos požiūriu padrikas kūrinys turi vientisą vidinę sąrangą: pasakotojas ir metaforiškais, ir realistiniais vaizdais ar publicistiniais nukrypimais teigia tautinės kultūros modelį, kuriame svarbiausia - išmintinga gamyba (agrokultūra), meilė darbui ir gamtai.

Vincas Krėvė

Biografija

Vincas Krėvė (Vincas Mickevičius) gimė 1882 m. Subartonyse, netoli Merkinės. Iš pradžių mokėsi pas daraktorių, paskui Merkinės mokykloje. Peterburge išlaikęs gimnazijos keturių klasių kurso egzaminą, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, iš kurios po dvejų metų išėjo. Kadangi Lietuvoje buvo uždarytos visos mokyklos, 1904 m. išvyko studijuoti svetur ir per ketverius metus baigė du universitetus: Lvove įgijo filosofijos daktaro laipsnį, Kijevo universitete už diplominį darbą „Indoeuropiečių protėvynė“ gavo didįjį aukso medalį. Mokslininko karjera buvo garantuota, tačiau V. Krėvė išvyko mokytojauti į Baku. Ten berniukų realinėje gimnazijoje 1909-1920 m. dėstė rusų literatūrą, rašė mokslinius darbus, visuomenei skaitė paskaitas apie Rytų religijas. Pirmuosius kūrinius išspausdino 1909 m.

1920 m. grįžo į Kauną, dirbo profesoriumi Kauno, vėliau Vilniaus universitetuose, redagavo per dešimtį mokslinių ir publicistinių leidinių, rinko ir skelbė tautosaką, buvo įsitraukęs į politinę veiklą. Artėjant antrajai bolševikų okupacijai 1944 m. pasitraukė į Austriją, vėliau persikėlė į JAV. Pensilvanijos universitete dėstė rusų ir lenkų kalbas bei literatūras. Mirė 1954 m. Amerikoje, netoli Filadelfijos. 1992 m. perlaidotas gimtinės kapinėse Subartonyse.

Kūrybos bruožai

1. V. Krėvės kūrybą sunku įsprausti į vienos kurios nors literatūros krypties rėmus. Sodrūs, tikroviški kaimo buities vaizdai, į kuriuos įvelgiama romantiko akimis, senojo kaimo žmogaus poetizavimas (apsakymų rinkinys „Šiaudinėj pastogėj“, 1921-1922, apysaka „Raganius“, 1939), atsigręžimas į herojišką tautos praeitį („Dainavos šalies senų žmonių padavimai“, 1913), nepritampančio, maištaujančio žmogaus paveikslas (drama „Šarūnas“, 1911) rodo V. Krėvės kūrybą esant daugiau romantinę nei realistinę.

2. Ieškodamas lietuviškos dvasios savitumo, V. Krėvė, kaip ir kiti XX a. pradžios neoromantikai, nukreipė žvilgsnį į praeitį - dramose, padavimuose dėmesys sutelkiamas į pagonybės laikus, kuriami stiprūs, maksimalių siekių charakteriai, prozoje vaizduojami tradiciškai tebegyvenantys senieji Lietuvos kaimo žmonės, kurie, autoriaus požiūriu, dar yra išlaikę tautinio būdo individualumą, įkūnija esmines lietuviško charakterio savybes. Tokie yra išminčiai skerdžiai Lapinas („Skerdžius“), Gugis („Raganius“), „bedievis“ Vainorus („Bedievis“).

3. Drama „Skirgaila“ (1924), palyginti su XIX a. pabaigos dramatiniais kūriniais, yra pirma tikra drama lietuvių literatūroje. Visa, ko stigo anksčiau parašytoms lietuviškoms pjesėms, - konfliktą, nuolat stiprėjančią įtampą, draminių veiksmą, tragišką situaciją galima rasti „Skirgailoje“. Tai keturių veiksmų draminis veikalas, kuriame dėmesys sutelkiamas į Lietuvos kunigaikščio Skirgailos tragediją: ambicingas valdovas, siekdamas keršto, pralaimi kaip žmogus - tampa tikru tironu.

4. Dramoje Lietuvos valdovą Skirgailą matome atsidūrusį tragiškoje padėtyje, kurios jis negali nei išvengti, nei pakeisti: Lietuva - jau pakrikštyta valstybė, kunigaikščio pilyje gyvena katalikų kunigas, svečiuojasi vokiečių riteriai, tačiau valdovo bendražygiai, ypač senasis vaidila Stardas, tiki senaisiais dievais, ilgisi laikų, kai buvo gerbiami šventi ažuolynai.

5. Kaimyninių šalių pasiuntiniai, su kuriais Skirgailai tenka bendrauti, nepagarbiai atsiliepia apie niūrų ir rūmų etiketo nepaisantį Lietuvos valdovą, tačiau patys yra nė kiek ne geresni. Jie rūpinasi tik savo nauda, kurią dangsto tėvynės ir Bažnyčios vardu. Svetimšaliai pasiuntiniai dramoje vaizduojami kaip praradę riterystės vertybes - tiesumą ir atvirumą, žodžių ir darbų vienybę. Diplomacija ir apgaulė dramos pradžioje traktuojama kaip naujosios Europos ginklas, kurio vėliau, priverstas aplinkybių, griebiasi net Skirgaila. Konfliktas tarp tiesos ir melo, nuoširdumo ir veidmainystės, užsimezgęs dramos pradžioje, plėtojamas iki kūrinio pabaigos.

6. Vienas svarbiausių Skirgailos vidinio dramtizmo šaltinių yra proto ir jausmų konfliktas. Protu Skirgaila suvokia, kad reikia gelbėti ne senuosius dievus, o tautą. Tačiau širdyje jis jaučia pagarbą pagonių dievams ir slapta pritaria Stardui.

7. Skirgaila - tragiška asmenybė, nes nepajėgia suderinti valdovo pareigų ir noro būti laimingam, mylimam. Prievarta savo pilyje uždaręs Lydos kunigaikštystę Oną Duonutę, kad lenkams kaip kraitis neatitektų jos žemės, valdovas nori būti švelnus, trokšta meilės ir ramybės, net pasiryžta dėl kunigaikštystės atsisakyti sosto, tačiau ir čia patiria pralaimėjimą. Ona Duonutė, pamilusi vokiečių riterį Kelerį, atstumia Lietuvos valdovą.

8. Tragišką konfliktą dramoje stiprina ir Skirgailos priešininkas Keleris. Tai gudrus ir narsus karys, atvykęs į pilį kaip kaimyninės šalies pasiuntinys. Jis pamilsta Oną Duonutę ir pasiaukoja dėl jos garbės - neišsiduoda, kad buvo kunigaikštystės miegamajame, ir leidžiasi užkasamas gyvas. Moraliai Keleris stipresnis už Skirgailą, nes sugeba nepaisyti savo asmeninių interesų ir mirti dėl kitų. Paaukojęs gyvybę dėl moters garbės, jis lieka ištikimas viduramžių riterių kodeksui.

Balys Sruoga

B i o g r a f i j a

Poetas, dramaturgas, prozininkas Balys Sruoga gimė 1896 m. Baibokuose (Biržų r.), valstiečių šeimoje. Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje.

Studijavo Rusijoje, Petrogrado ir Maskvos universitetuose literatūrą. Išleido du eilėraščių rinkinius - „Saulė ir smiltys“ (1920), „Dievų takais“ (1923).

Nuo 1924 m. dėstė Kauno, o nuo 1940 m. - Vilniaus universitete rusų, vokiečių literatūrą, teatro istoriją. Remdamasis istoriniais dokumentais ir senosiomis kronikomis parašė poetines dramas „Milžino paunksmė“ (1932), „Kazimieras Sapiega“ (1941).

Karo metais B. Sruoga kartu su kitais lietuvių intelektualais buvo įkalintas fašistinėje koncentracijos stovykloje Štuthofe, kur jam teko patirti visą nužmoginimo „sistemą“.

Išgelbėtas iš lagerio, B. Sruoga grįžo į Vilnių, bet čia jau neberado savo šeimos: žmona su dukterimi buvo pasitraukusios į Vakarų. Paskutiniai gyvenimo metai buvo ypač sunkūs rašytojui; sovietų valdžia pasmerkė jo kūrybą, ypač ką tik parašytą suliteratūrintų atsiminimų knygą „Dievų miškas“, kuri neatitiko sovietinės literatūros normų. Rašytojas mirė 1947 m.

Kūrybos b r u o ž a i

Proza. „Dievų miškas“

1. Atsiminimų knygą „Dievų miškas“ B. Sruoga parašė per du mėnesius, grįžęs iš Štuthofio mirties lagerio, tačiau kūrinys išspausdintas tik praėjus 10 metų po rašytojo mirties (1957).

2. „Dievų miške“ pasakojama apie lietuvių inteligentus, kurie pateko į fašistinį mirties lagerį, apibūdinamas lagerio funkcionavimas, prižiūrėtojai esesininkai bei jų pakalikai, kalbama apie kalinius, jų santykius. Aprašoma lagerio buitis: darbai, bausmės, mityba ir kt.

3. Fragmentišką knygos pasakojimą jungia bendra erdvė (Dievų mišku vadinama vietovė Lenkijoje, kur buvo įkurtas lageris), laikas (nuo 1943 iki 1945 m.) ir pasakotojas - visų įvykių liudytojas.

4. Pasakotojo vaidmuo šioje knygoje labai svarbus. Jo - beteisio kalinio - akimis matomas lagerio gyvenimas, tapomi sargų ir kalinių portretai. Pasakojime dokumentiškai tiksliai perteikiami lagerio įvykiai, tačiau pasakotojas nėra bešališkas stebėtojas, įvykiai ir personažai nuolatos vertinami humanisto, su pasauline kultūra susipažinusio intelektualo požiūriu.

5. Vertinamasis pasakotojo santykis su vaizduojamais dalykais dažniausiai reiškiamas ironija. Tai bene svarbiausia stilistinė „Dievų miško“ pasakojimo priemonė. Neigiamas pasakotojo požiūris į lagerio prižiūrėtojus esesininkus parodomas ironiškai juos vadinant „narsuoliais“, „karžygiais“, prižiūrėtojo Majerio skonis statyti kartuves šalia Kalėdų eglutės vadinamas „pavyzdingu“. Tokie antifraze vadinami apibūdinimai pabrėžia pasakotojo pašaipą ir visišką pasmerkimą. Iš lagerio prižiūrėtojų šaipomasi vartojant deminutyvines formas, jie vadinami „galvažudėliais“, „banditėliais“. Piešdamas lagerio vadovų portretus rašytojas pasitelkia satyrą ir groteską; prižiūrėtojų biografijos, būdo bruožai, iškrypusios psichikos formos perauga į totalitarinės sistemos, sukūrusios žmogų naikinančius lagerius, pasmerkimą.

6. Ironiškas požiūris neišnyksta ir kalbant apie nelaimingus kalinius bei apie save. Gailią šypseną pasakotojui kelia kalinių bandymas prisitaikyti prie nužmoginančios lagerio aplinkos, save jis ironizuoja kaip poetą, lyriką, patekusį į civilizacijos sukurtą pragarą, dirbantį beprasmiškus darbus, pasišaipoma ir iš kūrybos, kuri neišgelbsti nuo žiaurumo ir niekšybių. Taigi ironija B. Sruogai tampa ir pasaulio vertinimo, ir savišaukos priemone, padedančia nepasiduoti žmogų naikinančiam lagerio poveikiui; ironija tarsi kauke prisidengia kenčiantis, kitus užjaučiantis žmogus.

7. XX a. antroje pusėje ironiško pasakojimo tradiciją lietuvių literatūroje tęsė Antanas Škėma. Jo romane „Balta drobulė“, kaip ir B. Sruogos kūrinyje, išsakomos abejonės dėl žmonijos visos kultūros esmės: ar yra prasmė gyventi, kurti, jei žmogaus gyvybė nieko neverta. Pasaulis tarsi subyra, žmogui nelieka jokių atramų - gali tik šaipytis iš pasaulio absurdiškumo ir savo beviltiškos padėties. Būtent dėl egzistencinės ironijos romanas „Balta drobulė“ yra artimas „Dievų miškui“.

Vincas Mykolaitis-Putinas gimė 1893 m. Pilotiškėse (Prienų r.), valstiečių šeimoje. Baigė Seinų dvasinę seminariją, vėliau - Peterburgo dvasinę akademiją, buvo įšventintas į kunigus. Friburgo universitete studijavo filosofiją, meno istoriją, vėliau Miunchene literatūrą. Kauno universitete dėstė lietuvių literatūrą, rašė eilėraščius, dramas, prozą, literatūros kritikos darbus. Telkė ir globojo jaunus katalikiškos krypties rašytojus. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje ėmė tolti nuo dvasininkų luomo (oficialiai atsakė kunigystės 1935 m.), nes nematė galimybių suderinti kunigo pareigas su meno kūryba. 1940 m. persikėlė į Vilnių, čia gyveno per visas tris okupacijas: sovietinę, vokiečių ir vėl sovietinę, dėstė Vilniaus universitete. Mirė 1967 m. Kačerginėje.

Kūrybos b r u o ž a i „Tarp dviejų aušrų“

1. Eilėraščių rinkinys „Tarp dviejų aušrų“ (1927) - ryškiausia lietuviškojo simbolizmo knyga.

2. Rinkinio pavadinimas nurodo ypatingą Putinui laiką tarp dviejų aušrų - tarp saulėlydžio ir saulėtekio. Vakarų, pasak poeto, yra „kilnioji valanda“, laikas, kai artėja naktis, kurią dar ankstyvosios poezijos eilėraščių žmogus vadino „kylančia“. Tik naktį, nurimus dienos triukšmui, galima iš tikrųjų praregėti ir išgirsti, nes tada žmogus nesijaučia atskirtas nuo visa apimančios būties.

3. Rinkinyje kontrastingi šviesos ir tamsos pasauliai atitinka dramatiškas žmogaus sielos prieštara. Poezijos žmogus jaučiasi „užvilts visareginčios saulės“, jam per ankšta „pasaulio šviesumo riboj“. Šviesa, Maironio ir kitų „Aušros“ poetų traktuota kaip atgimimo, laisvės, tautos gerovės (prisiminkite Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“) įvaizdis, Putino simbolistiniuose eilėraščiuose netenka pozityvios reikšmės. Jam, kaip ir Vakarų Europos romantikams, svarbesnis ir prasmingesnis yra nakties laikas - naktį gali pradėti kelionę idealo link.

4. Apie nesuderinamą realybės ir idealo prieštara kalba ir kita putiniška antitezė —. viršūnės ir gelmės. Ji yra ciklo „Viršūnės ir gelmės“ centras. Putinas simbolistiniuose eilėraščiuose vengia smulkių, konkrečių vaizdų, potėpių, pasaulėvaizdį konstruoja iš kosminių elementų. Viršūnės ir gelmės tokiam pasaulėvaizdyje žymi priešingus polius, vaizdas įgyja aiškią vertikalią ašį. Viršūnėms poetas suteikia idealo, siekiamybės reikšmės. Pakalnės, bedugnės - apatinis pasaulio polius - paniekiamas dėl išsiilgtų dieviškų viršūnių, bet žmogus negali nuo žemės atsiskirti.

5. Šviesa ir tamsa, viršūnės ir gelmės atsiveria žmogaus prigimtyje, sieloje. Tuo būdu pagrindiniai Putino simbolistinių eilėraščių įvaizdžiai tampa žmogaus būties ženklais. Apskritai Putino vaizdinių sistema gana pastovi, bet simbolių prasmės kinta. Nuolat išgyvendamas siekių ir galimybių, svajojamo idealo ir realaus gyvenimo skaudžius kontrastus, žmogus svajoja juos jungti, derinti, pasiekti vienu metu ir viršūnės, ir gelmės.

6. Rinkinyje akcentuojama žmogaus lemtis - nuolatinė kelionė, veržimasis, troškimas įveikti savo kūno ir proto ribas, patirti nežinomą, pasaulio begalybę ir viliojančią paslaptį, gyvenimą matuoti kitais dydžiais: „Nežinoma laime gyvent amžinai.“ Amžinas ieškojimas yra vienintelis prasmingas žmogaus gyvenimas, o nepasotinamas sielos alkis - didžioji vertybė.

7. Tokie polėkiai suartina Putino poezijos žmogų su romantikų herojumi. Dvasios maištas, amžinas nerimas, vienatvė kaip galimybė ištrūkti iš nykaus, svetimo pasaulio ir su vienišumu susijęs skausmas, kentėjimas - ryškiausi Putino poezijos žmogaus bruožai.

8. Būties priešpriešos, atskleidžiamos plačiais, didelių erdvių vaizdais, lemia patetišką, didingą Putino eilėraščių skambesį. Aukštas tonas, herojiška vidinė kova, negailestinga autoanalizė, amžinas veržimasis aukštyn - dramatiško pagrindas. Poetas svarsto, bando aiškintis, apimti žmogaus būties visumą, pažvelgti į ją iš šalies, kosminėje perspektyvoje. Tai buvo naujas ir svarbus lietuvių poezijos patyrimas.

Romanas „Altorių šešėly“

1. Romano pavadinimas nurodo pagrindinę siužeto kryptį: visose trijose romano dalyse pagrindinio veikėjo Liudo Vasario gyvenimas rutuliojasi „altorių šešėly“. Romano laikas trunka aštuoniolika metų - nuo Vasario įstojimo į seminariją iki prašymo leisti palikti kunigų luomą. Visus tuos metus Vasaris sprendžia pagrindinį vidinį konfliktą: kaip suderinti kunigo ir poeto kelią.

2. Kunigo gyvenimo būdas ir įpročiai jam, poetinės prigimties žmogui, svetimi. Prisitaikyti prie jų - vadinasi, išsižadėti savęs, pasmerkti save lėtai dvasinei mirčiai. Tačiau Vasaris - ne romantizmo laikų maištininkas. Savo svyravimais ir nuolatinėmis abejonėmis jis labiau primena neryžtingąjį Hamletą. Vasaris negali prisitaikyti prie kunigų luomo nustatytų gyvenimo normų, bet negali ir aktyviai priešintis, nes pats nėra tikras dėl savo pašaukimo, jį stipriai veikia socialinė aplinka. Todėl jam lieka vienas kelias - grimzti į save, tyliai maištauti ir kentėti nuolat mintyse analizuojant savo ir kitų poelgius, žodžius ir jausmus. Tokios dramatiškos asmenybės, skausmingos žmogaus dvasinės raidos istorijos iki Putino niekas nebuvo pavaizdavęs. Lietuvių literatūros istorijoje „Altorių šešėly“ yra pirmas meniškai brandus psichologinis romanas.

3. Trijose romano dalyse atskleidžiami trys Liudo Vasario gyvenimo tarpsniai.

3.1. Pirmoje dalyje „Bandymų dienos“ vaizduojami Liudo Vasario gyvenimo seminarijoje metai. Seniau bodėjęs paprasta gyvenimo aplinka ir troškes pasiaukoti dideliui darbui, už storų seminarijos sienų Vasaris neranda stipraus religinio jausmo. Jis pajunta, kad jo vidinis gyvenimas nesutampa su išoriniu, o pirmieji kūrybos bandymai, be didelio džiaugsmo, sukelia ir liūdesį, nes jis jaučiasi atitvertas nuo pasaulio. Bundanti meilė Liucei, atšalę santykiai su tėvais tik dar labiau žeidžia jo jautrią psichiką.

3.2. Antroje dalyje „Gyvenimas eina“ Vasaris - jau Kalnynų parapijos vikaras. Jis stengiasi kiek galėdamas sąžiningai atlikti savo, kaip kunigo, pareigas, tačiau entuziazmas greitai atšąla, nes jo uolumas tampa pajuokos objektu. Vasaris bjaurisi politikuojančiais ir ūkininkaujančiais kunigais, tačiau jam nemielas ir asketiškas gyvenimo būdas. Dvaro bibliotekos knygos ir pažintis su baroniene Rainakiene pažadina savo vertės pajutimą ir norą atviriau svarstyti kunigo ir poeto nesuderinamumo klausimą.

3.3. Trečioje dalyje „Išsivadavimas“ Liudą Vasarį matome po dešimties metų, grįžusį į Lietuvą, išsimokslinusių ir kartu subrendusių kaip menininką. Jis vengia religinių pareigų, nori susieti savo gyvenimą tik su literatūriniu darbu. Skaudžiai išgyvendamas Liucės savižudybę, supranta, kad kunigystė gali pražudyti ir jį. Aukšė Gražulytė, turtinga Amerikos lietuvių dukra, skatina Vasarį galutinai nutraukti ryšius su kunigų luomu ir kurti šeimą. Tačiau šeimos gyvenimas jam atrodo per ankštas, uždedantis buitines naštas ir taip atitveriantis jį nuo tikrojo pašaukimo - kurti. Romanas baigiamas Vasario pareiškimu NN vyskupystės kurijai.

4. Romane vyrauja psichologinių procesų analizė, aiškinami veikėjų elgesio motyvai ir charakterio prieštara, vaizduojama nuotaikų kaita, bet visa tai matome ne paties veikėjo akimis, kaip įprasta psichologiniame romane, o visažinio pasakotojo požiūriu. Pasakotojas nuolat stengiasi pateisinti ir išteisinti Vasario poelgius ir sprendimus - tai ne bešališkas stebėtojas. Tokia psichologinio romano pasakojimo struktūra, kai nuolat save analizuojantį veikėją iš šalies ir iš laiko perspektyvos stebi analizuojantis pasakotojas, ketvirtojo dešimtmečio lietuvių prozoje buvo naujas žingsnis.

5. Romane vartojama daugybė įvairių terminų, tarptautinių žodžių, lotyniškų posakių. Griežta sakinio sandara, tezių formulavimas, argumentavimas, vartojamų sąvokų gausa rodo pasakotojo intelektą. Dėl analitinio pasakojimo pobūdžio „Altorių šešėly“ galima vadinti ne tik psichologiniu, bet ir intelektualiu romanu.

Jurgis Savickis gimė 1890 m. Pagausančio dvare, netoli Ariogalos. Mokėsi Maskvoje, Peterburge, Krokuvoje. Pirmojo pasaulinio karo metais dirbo Kopenhagoje, Raudonajame Kryžiuje. 1919 m. pradėjo diplomato karjerą: dirbo Lietuvos atstovu Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Olandijoje, Suomijoje. Sovietų valdžiai okupavus Lietuvą, apsigyveno Pietų Prancūzijoje. Mirė 1952 m.

J. Savickis - Vakarų kultūros žmogus. Visą gyvenimą domėjosi menu (daile, teatru), dirbdamas Kaune, Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, kartu ėjo Valstybės teatro direktoriaus pareigas, laisvai kalbėjo keliomis Europos kalbomis.

Kūrybos b r u o ž a i

1. J. Savickio vardas dažnai siejamas su avangardiniu menu, suklestėjusiu lietuvių literatūroje XX a. trečiajame dešimtmetyje. Avangardistai kvietė nestandartiškai mąstyti, priešintis literatūrinėms tradicijoms, ieškoti netikėtų raiškos formų, stengėsi priblokšti visuomenę savo originalumu. Tačiau J. Savickio kūryba netelpa tik eksperimentinio meno rėmuose, nors daugelis kritikų randa jo kūryboje ekspresionizmo, impresionizmo ar absurdo teatro bruožų.

2. Pirmas J. Savickio novelių rinkinys „Šventadienio sonetai“, išėjęs 1922 m., savo modernumu gerokai pralenkė to meto lietuvių rašytojų Šatrijos Raganos, Vinco Krėvės ir kitų kūrinius. Tai buvo pirmą lietuvių literatūroje prozos knygą, kurioje buvo atsakyta vaizduoti senąjį (etnografinį) Lietuvos kaimą, nebuvo pabrėžiamas veikėjų lietuviškumas, buvo laužomi tradicinio (epinio arba lyrinio) pasakojimo kanonai.

3. . Kituose apsakymų rinkiniuose („Ties aukštu sostu“, 1928, „Raudoni batukai“, 1951) rašytojas liko ištikimas savo kūrybos principams. Priešingai nei kiti to meto autoriai, J. Savickis negarbino gamtos ir nesijautė esąs jos vaikas. Jo novelėse gamta nevertinama estetiniu požiūriu, peizažai primena teatro dekoracijas arba įgudusio dailininko paveikslą. Daug dėmesio skiriama spalvų, linijų žaismui, ypač šviesos efektui, tačiau, anot A. Nykos-Niliūno, „viskas čia tebekvepia šviežiais dažais, bet ne gamta“. Aplinkinis pasaulis modeliuojamas pagal teatro principus, akcentuojamas pasaulio dirbtinumas.

4. J. Savickis pirmasis lietuvių prozoje ėmė vaizduoti didmiestį ir jo gyvenimą. Miesto kultūra nekritikuojama ir neidealizuojama, o rodoma viskas - ir kas gražu, ir kas bjauru. Miestas ir civilizacija nėra blogoji kaimo priešprieša, kaip ne vieno to meto lietuvių autoriaus kūriniuose. Mieste J. Savickio žmogus gali ir pražūti, ir realizuoti save - viskas priklauso nuo veikėjo pasirinkimo ir prigimties.

5. Novelių veikėjai - laisvi žmonės, gyvenantys tik pagal jų pačių suvokiamą programą, kartais pasielgiantys neprognozuojamai, paskatinti aistros ar nesuvaldyto instinkto. Veikėjų charakteristikose ryškus erotinis pradai. Jų poelgiai dažnai nuvilia arba stebina skaitytoją, nes yra „netipiški“, netikėti.

6. Kitoks to meto literatūroje yra ir J. Savickio pasakojimas. Jo pasakotojas, išlaikydamas atstumą, stebi, kaip veikėjas jaučiasi atsidūręs neįprastose (arba gerai pažįstamose) aplinkybėse, kaip reaguoja į aplinką, ką mąsto. Pasakotojas dažnai šaiposi iš kilnių žmogaus norų ir jo prigimties netobulumo, nelauktų poelgių, tačiau nesmerkia, nemoralizuoja.

7. Dažnai pasakotojas išreiškia rašytojo vertybines nuostatas. J. Savickio novelės tarsi teigia, kad moralė tikrovėje - tik veidmainystė, visos vertybės galų gale pasirodo apsimestinės. Žmonės svetimi vienas kitam, žiaurūs ir egoistiški. Šiame pasaulyje už gera dažnai atsimokama blogu. Pasakotojas skeptiškai vertina paviršutinišką tikėjimo suvokimą, Dievas yra netekęs transcendentškumo. Mirtis nesiejama su tragizmu, neskaitina apmąstyti žmogaus būties.

8. Cirkas, baletas, teatras, filmai, marionetės, arlekinai - nuolatiniai J. Savickio prozos įvaizdžiai (perimti iš ekspresionizmo dailės ir lyrikos). Šiame gyvenimo spektaklyje žmogus negali nei pakeisti, nei atsakyti savo vaidmens, todėl dažnai pats žiūri į jį su ironija, kaip į pašalinę komediją. Taigi J. Savickis vaizduoja ne tiek tikrovę, kiek jos parodiją. Novelių veikėjai dažnai kalba, elgiasi ir gyvena „stilingai“. Įtaką jiems daro ne tradicijos, o tam tikra kultūra arba pseudokultūra. Nė vienam veikėjui nebūdingas ypatingas individualumas.

9. Stipriausias J. Savickio novelių impulsas yra vyro ir moters santykiai. Flirtuojanti moteris ir viliojamas vyras yra pagrindiniai veikėjų tipai, pasakotojo pristatomi labai skirtingai. Vyras visuomet apibūdinamas trumpai nusakant jo amžių, socialinį statusą; pasakotojas išvalgesnis vyro psichikai, jo mintys dažniau girdimos skaitytojui.

Moterys J. Savickio novelėse tarsi netikros: jos visuomet vertinamos iš vyriškų pozicijų ir yra didžiausios ir nuolatinės ironijos objektas. Moteris priklauso materialiajai pasaulio plotmei, jos materialumą liudija akcentuojamas kūniškumas.

10. J. Savickio stilių būtų galima pavadinti „ne visai taisyklingu“: sakiniai dažnai sąmoningai „išsardomi“ į atskirus žodžių junginius, pavienius žodžius, net šalutinis sakinytis tampa savarankiškas, nepaisoma tradicinės skyrybos, praleidžiamos sakinio dalys (mėgstama elipsė). Iš pirmo žvilgsnio pasakojimas atrodo fragmentiškas, nerišlus. Tokia stilistika skatina skaitytoją budriai skaityti novelę, atkreipti dėmesį į netikėtus žodžių derinius ir taip atsirandančias naujas prasmes.

11. J. Savickis visą gyvenimą liko ištikimas šiai rašymo manierai, galbūt todėl nesulaukė tokio didelio skaitytojų dėmesio kaip jo amžininkai Vaižgantas, V. Krėvė ar kiti. Anot A. Nykos-Niliūno, J. Savickis ligi šiol „pasiliko už akademinės ribos, nes neįsirašė į esamos tvarkos pranašų skaičių ir nei savo epochos, nei prigimties neišdavė“. Nepavirto J. Savickis nei tuo, ką mes vadinam klasiku. Jis kaip buvo, taip ir pasiliko iš esmės antiklasiškas, laisvas ir neštampuotas.

Salomėja Nėris

B i o g r a f i j a

Salomėja Nėris (S. Bačinskaitė-Bučienė) gimė 1904 m. Kiršuose (Vilkaviškio r.), valstiečių šeimoje. Kauno universitete studijavo lietuvių literatūrą, vokiečių kalbą ir pedagogiką. Studijų metais išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį „Anksti rytą“. Mokytojavo Lazdijuose. 1931 m. S. Nėris žengė radikalų žingsnį, pribloškusį to meto visuomenę - intymios lyrikos kūrėja kairiosios pakraipos avangardistiniame žurnale „Trečias frontas“ paskelbė atsiribojanti nuo savo ankstesnių katalikiškų pažiūrų ir pažadėjo kursianti socialiai angažuotą poeziją. Po kelerių metų išleido eilėraščių rinkinį „Per lūžtantį ledą“, o 1938 m. - „Diemedžiu žydėsiu“, apdovanotą Valstybės premija. Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukė į Rusiją, ten, Maskvoje, išėjo jos eilėraščių rinkinys „Dainuok, širdie, gyvenimą“. Paskutinė parengta knyga - lyrikos rinkinys „Prie didelio kelio“. Tačiau cenzūra nemažą dalį eilėraščių išėmė ir 1945 m., prieš pat poetės mirtį, išleido knygą, pavadinimu „Lakštingala negali nečiulbėti“. Autentiškas, poetės sudarytas rinkinys pasirodė tikrai po penkiasdešimt metų -1995 m.

Kūrybos b r u o ž a i

1. S. Nėris - romantinės pasaulėjautos poetė, priklausanti vadinamajai neoromantikų kartai (be jos, tai kartai priklauso Jonas Aistis, Antanas Miškinis, Bernardas Brazdžionis). Tai labai jautrus žmogus, jos poezija rodo tragišką vidinio pasaulio ir išorinės realybės nesutapimą.

2. Neoromantikų kūryboje svarbus romantizmo įtvirtintas lyrinis išsakykimas, kai lyrinis „aš“ tampa eilėraščio centru. Atskleidžiami žmogaus jausmai, nuotaikos. Kuriamas atvirumo, nuoširdumo įspūdis. Tačiau lietuvių neoromantikai tuo neapsiriboja, jų kūryboje lyrinis subjektas geba pažvelgti į save iš šalies, neretai su ironija. Ši lyrizmo ir ironijos, nuoširdumo ir žiūrėjimo iš nuotolio derinį įkūnija neoromantikų kūryboje populiarius romansas. Kaip pasakojamosios dainos žanrui, jam būdingas ryškus dramatinis turinys, pabrėžiamas nusivylimas meile, gyvenimu, neretai skaitytojas sąmoningai gaudinamas. Vis dėlto neoromantikams romansas yra savotiška kaukė. Sąlygiškumą rodo ir tam tikri personažai-kaukės, už kurių slepiasi lyrinis subjektas.

3. Salomėjos Nėries lyrika, ypač ankstyvoji, labai artima romantiniam lyrikos suvokimui: joje pabrėžiamas atviras, nuoširdus kalbančiojo „aš“ atsivėrimas. Toks eilėraštis primena išpažintį, kurioje išryškėja idealių troškimų ir realybės konfliktas. Iš lietuvių neoromantikų Salomėja Nėris išsiskiria intymiu kalbėjimu, impulsyviu jausmų reiškimu, dėmesiu eilėraščio potekstei ir muzikalumui.

4. Salomėjos Nėries kūrybai būdingas dainiškumas, t.y. jos eilėraštis artimas liaudies dainai, nes grindžiamas pakartojimais, gamtos ir žmogaus paralelėmis, jis melodingas, pasižymi intonacijų įvairove.

5. Brandžiausias poetės eilėraščių rinkinys - „Diemedžiu žydėsiu“, kuriame ankstesnei poetės kūrybai būdingą romantinį maksimalizmą nustelbia dramatiškos intonacijos. Rinkinio dramtizmas susijęs su žmogaus būties trapumo, laikinumo ir protesto prieš tokią lemtį temomis. Dažnas vienišumo, apleistumo motyvas, reiškiamas rudens, našlaitės įvaizdžiais. Lyriniam subjektui itin svarbus ryšys su gimtąja žeme - įsiklausymas į amžiną gamtos ritmą dramatiškam žmogaus pasauliui suteikia harmonijos.

6. Ryšio su gimtąja žeme teigimas, tėvynės ilgesys - vyraujančios temos karo metų eilėraščiuose, visų pirma rinkinyje „Prie didelio kelio“. Epigrafuose, kuriais pradedamas kiekvienas rinkinio skyrius (citata iš liaudies dainos ar jos parafrazė), vyrauja skausmo, netekties temos. Kelio motyvas reiškia ir kelią į gimtąjį kraštą, ir gyvenimo kelią, kuriame esama vingių ir paklydimų. Dažnas klaidos ir atgailos motyvas.

Prozininkas, poetas, vertėjas, kritikas Antanas Vaičiulaitis gimė 1906 m. Didžiuosiuose Šelviuose (Vilkaviškio r.), valstiečių šeimoje, mirė 1992 m. Vašingtone. Tai rašytojas eruditas, studijavęs lietuvių ir prancūzų literatūras. 1940 m. jis išvyko į Romą ir dirbo diplomatinį darbą, vėliau apsigyveno JAV. Tačiau ir gyvendamas toli nuo Lietuvos medžiagos kūrybai sėmėsi iš Lietuvos istorijos, kultūros, savo vaikystės prisiminimų.

Žymesni A. Vaičiulaičio kūriniai: novelių rinkiniai „Vakaras sargo namely" (1932), „Vidudienis kaimo smuklėj" (1933), „Pelkių takas" (1939), romanas „Valentina" (1936), apysakos „Mūsų mažoji sesuo" (1936), „Kur bakūžė samanota" (1947), literatūrinių pasakų rinkinys, viduramžių legendų knyga, eilėraščių rinktinė ir kt.

Kūrybos b r u o ž a i

1. A. Vaičiulaičiui artimos moderniojo meno tendencijos. Jis siekė atsiriboti nuo grynojo realizmo, natūralizmo, tačiau taip pat vengė vaizduoti ir prieštaringos jausenos ir mąstymo žmones. Tarsi reaguodamas į savo amžininkų rašytojų pastangas kurti psichologinį pasakojimą, A. Vaičiulaitis nerodė žmogaus „iš vidaus", nesistengė narplioti pinių vidinių žmogaus išgyvenimų.

2. Novelėse dažnai atsiribojama nuo tautinių dalykų: lietuviškų tradicijų, tautinio charakterio paieškų, veiksmas kartais perkeliamas net į Alpių kalnus ar Romos gatves. Rašytojui ne taip svarbu veikėjo tautybė, kiek bendražmogiški, universalūs dalykai: žmogaus sielos paslaptingumas, nenusipėjami likimo žaidimai, pasaulio absurdiškumas.

3. A. Vaičiulaičio novelės išsiskyrė iš gausios ano meto literatūros, kuri nuolat skelbė socialinių, politinių ar moralinių idėjų programas. Aprašinėti faktą, auklėti ar vertinti jam buvo atgrasu. Prasmingas toks menas, kuris pratęsia tikrovę už regimos būties ribų, - sakė rašytojas apie literatūrą. Jis stengėsi peržengti ribą tarp fakto ir vaizduotės, todėl ne viena jo novelė grindžiama poetinių įsivaizdavimų logika: prasidėję skaitytojo atpažįstamoje tikrovėje, novelės įvykiai pereina į fantazijos sritį. Taip supinami skirtingi pasakojimo planai: realistinis, pasakos, filosofinis.

4. Novelės, kuriose ypač veikia vaizduotės galios, išsiskiria puošniu stiliumi. Stilizuojami ne tik veikėjų dialogai, bet ir autorinė kalba. Kartais galima išgirsti senosios psalmės ar pamokslų intonacijas, aptikti puošnių metaforų ar hiperbolių. Veikėjai, apie kuriuos šitaip pasakojama, nesikeičia, neišgyvena didelių dramų, jų sieloje nėra paslapties, kurią turėtų atskleisti veiksmas. Tai pasakojimas apie santarvę su pasauliu ir savimi.

5. A. Vaičiulaičio kūryboje yra ir tokių kūrinių, kuriuose galima justi prancūzų literatūros poveikį. Rašytojas čia atstovauja klasikinei novelės formai: susikoncentruoja į vieną įvykį, kurio atomazga dažnai netikėta, įtampa paženklinta siužeto linija atskleidžia veikėjo charakterį, kiekviena konflikto detalė lemtinga.

6. Tokią novelės struktūrą vėlgi modeliuoja pasakotojas, kuris neleidžia nei laisvai tekėti ir šakotis įvykiams, nei daugiažodžiauti. Gyvi ir natūralūs dialogai, taupūs aprašymai derinami su besikeičiančia veikėjų nuotaika. A. Vaičiulaičiui užtenka išorinių priemonių - taiklaus žodžio ir gesto, kad susidarytų veikėjo išgyvenimų vaizdas. Todėl jo veikėjai atrodo lyg be aistrų, neindividualizuoti.

7. Novelės pasakotojas stovi anapus vaizduojamo pasaulio, nesmerkia ir neteisina savo veikėjų, tačiau žino ir mato už juos kur kas daugiau. Pasakotojas tarsi sako, kad žmogaus išmintis, gudrumas, norai ne nuo paties žmogaus priklauso, kad yra galia, kuri veda, ir žmogus neperpras tos išminties, jei neįsiklausys į gamtą ir save, neišmoks skaityti jam siunčiamų ženklų. Įsiklausys - eis savo keliu ir patirs santarvę su pasauliu; bus aklas ir kurčias - pralaimės, likimas jam iškės pikta pokštą (atsiūs nelaimę ar mirtį).

8. Novelėse su tragiškais finalais (ir romane „Valentina") ypač meistriškai kuriama įtampa. Žmogausėjimą į mirtį pranašauja daug ženklų, kuriuos pastebi akylas skaitytojas, bet ne veikėjai. Šioje triadoje - pasakotojas, veikėjas, skaitytojas - tarsi atsiranda hierarchija: pasakotojas praskleidžia savo veikėjų likimo uždangą ir leidžia skaitytojui pajusti daugiau - tai, ko veikėjai dar nenujaučia. O jei ir nujaučia, tai išsiduoda tik gestu ar žvilgsniu. Novelėse nerasime „iškeliamų į paviršių", rodomų, aprašinėjamų išgyvenimų. Gal todėl A. Vaičiulaitį galima vadinti vienu iš subtiliausių lietuvių prozininkų, ugdančių skaitytojo atidaus įsiskaitymo į kūrinių įgūdžius.

Henrikas Radauskas

B i o g r a f i j a

Henrikas Radauskas, vienas žymiausių savito stiliaus lietuvių poetų, profesionalus literatas, meno žinovas, vertėjas, gimė 1910 m. Krokuvoje. Pirmąjį, svarbų lietuvių poezijos raidai eilėraščių rinkinį „Fontanas" išleido 1935 m. Karo pabaigoje pasitraukė į Vakarų. JAV išleido dar du eilėraščių rinkinius, iš kurių svarbiausias „Strėlė danguje" (1950). Mirė 1970 m. Vašingtone.

Kūrybos b r u o ž a i

1. H. Radausko kūryba stovi atokiau nuo prieškarinio neoromantikų lyrikos. Svarbiausias skirtumas - lyrinio subjekto vaidmuo eilėraštyje. H. Radausko poezijos lyrinis subjektas nesiekia intymiai išsakyti savuosius jausmus, greičiau pasakoja istorijas pats jose nedalyvaudamas arba stebi savo surežisuotą vaizdą ir žodžių spektaklį; matome pagrindinius ir šalutinius veikėjus, aplinkybes, santykius, įvykių užuomazgas ir atomazgas. Šiame poetiniame kalbėjime susipina ironija ir stiprus gyvenimo tragiškumo pojūtis, ypač sustiprėjęs vėlyvojoje kūryboje.

2. Pagrindinis H. Radausko poezijos bruožas - žmogaus gyvenimo apmąstymas, dažnai teatrališkas ir ironiškas, paremtas paradoksis. H. Radausko kūryboje pabrėžiama nuostata, kad poezija neturi spręsti politinio gyvenimo problemų, kad ji netarnauja kokiems nors aktualiems visuomeninio gyvenimo tikslams.

3. Pasaulinio meno ir literatūros patirtis formuoja poeto požiūrį į žmogui iškylančius gyvenimo klausimus. H. Radausko eilėraščiuose gausu atvirų ir užslėptų nuorodų į literatūros, dailės ir muzikos istoriją. Taigi norint šią poeziją suprasti reikia išmanyti kultūros ir meno istoriją, kad galėtum atpažinti įvairių epochų meno ir literatūros užuominas. Nors H. Radausko eilėraščiai priskirtini modernizmui, juose dažnai remiamasi artimomis klasicizmo literatūrai ir menui temomis bei motyvais.

4. H. Radausko eilėraščiuose vyrauja poetinės transformacijos principas, kai į eilėraščio erdvę patekę daiktai ar reiškiniai netenka įprastų savybių ir įgauna nebūdingų bruožų, kurie atskleidžia poeto kuriamo pasaulio reikšmes, pavyzdžiui, augalai „atplėšiami" nuo šaknų ir ima judėti erdvėje, tikrovė „nužudoma", kad galėtų atgimti naujai kuriamame poetiniame pasaulyje.

5. Poetinės transformacijos atskleidžia nuolat kintantį H. Radausko požiūrį ir vertinimus. Apie tai jis tiesiai pasako: „Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu." Šitas pasakiškas stebuklų, karnavalo, džiaugsmo ir žiaurumų supynimas, netikėtas gyvenimo smulkmenų sureikšminimas rodo, kad poetas atsisako įprasto, tradicijos diktuojamo žvelgimo į pasaulį ir siūlo naują, netikėtą požiūrį. H. Radausko kūryboje apskritai labai dažna kūrybos ir kūrėjo tema.

6. Labai taisyklinga, skaidri H. Radausko eilėraščių struktūra: strofų sandara, eilėdara, intonacija.

Lietuvių moderniosios literatūros atstovas, prozininkas ir dramaturgas Antanas Škėma gimė 1910 m. Lenkijoje, Lodzėje, vėliau su tėvais gyveno Rusijoje, Ukrainoje. Šeimai grįžus į Lietuvą, mokėsi medicinos, teisės, tačiau mokslų nebaigė; daugiausia laiko skirdavo teatrui: vaidino Kauno ir Vilniaus valstybiniuose dramos teatruose, režisavo spektaklius, pats ėmėsi dramaturgijos.

1944 m. su žmona ir dukra pasitraukė į Vokietiją, vėliau į JAV. Ten dirbo įvairiuose fabrikuose darbininku, viešbučio liftininku, aktyviai dalyvavo lietuvių išeivijos teatrinėje veikloje, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje. 1961 m. žuvo automobilio katastrofoje netoli Čikagos.

Literatūroje A. Škėma debiutavo 1929 m. novele „Baimė“, kurioje atsispindi esminė jo ieškojimų kryptis - dėmesys žmogaus psichikos būsenoms, protu nesuvokiamiems likimo posūkiams. Vėliau Vokietijoje ir Amerikoje rašytojas išleido keletą novelių ir apysakų knygų: „Nuodėguliai ir kibirkštys“ (1947), „Šventoji Inga“ (1952), „Čelesta“ (1960). Jose ironiškai žvelgia į žmonijos istoriją, jų žmogus absurdiškame pasaulyje ieško Dievo ir meilės. Be novelių, parašė devynias dramas (žinomiausia - „Pabudimas“), kuriose svarsto amžinuosius meilės ir mirties klausimus.

Romanas „Balta drobulė“, vienas žymiausių šio žanro kūrinių lietuvių literatūroje, buvo parašytas 1954 m., bet išspausdintas tik 1958 m. Jis pasižymi modernia pasakojimo forma.

A. Škėmos literatūrinės pažiūros atskleidžia ne tik jo grožinę kūrybą, bet ir publicistiką bei literatūros kritiką. Jis smerkė tokius kūrinius, kuriuose atvirai deklaruojamos tautinės ir krikščioniškos vertybės laikomos svarbesnėmis už meninius literatūros ieškojimus. A. Škėma šaipėsi iš miesčioniško išeivijos skonio ir antrarūšės literatūros garbinimo. Jo nuomone, lietuvių literatūra turi tapti moderni ir artima Vakarų literatūros kontekstui.

Kūrybos b r u o ž a i

1. Romano „Balta drobulė“ veiksmas trunka beveik parą (prasideda be šešių minučių keturios po pietų ir baigiasi kitos dienos rytą apie dvyliką). Šioje „paros istorijoje“ dominuoja sąmonės srautas, t.y. pasaulis vaizduojamas taip, kaip jį suvokia pagrindinis romano veikėjas Antanas Garšva. Išorinė tikrovė rodoma kaip Garšvos sąmonės produktas: prisiminimai, jausmai, reakcija į žmones, kuriuos Garšva kelia liftu, asociacijos, net išgyvenamos vizijos - viskas susipina ir teka kaip fragmentiškas, bet nenutrūkstantis srautas.

2. Greta sąmonės srauto, perteikiamo dažniausiai pirmuoju asmeniu, atsiranda trečiojo asmens balsu sakomi žodžiai. Tai pasakotojas, žvelgiantis iš šalies ir komentuojantis, ką Garšva veikia ir kur jis yra. Visažinis pasakotojas taip pat papasakoja kai kuriuos Garšvos ankstesnio gyvenimo epizodus.

3. Be sąmonės srauto ir iš šalies žvelgiančio pasakotojo teksto, romane pateikiami ir Garšvos užrašai, kuriuose pagrindinis veikėjas prisimena ir pasakoja apie savo gyvenimą Lietuvoje ir Vokietijoje.

4. Minėti trys pasakojimo tipai romane nuolat kaitaliojami dažnai nepaisant pastraipų ar kitokių grafinių ženklų.

5. Romane pavaizduota tik vieno personažo - Antano Garšvos, keturiasdešimties metų vyro, dirbančio keltuvinininku, t.y. liftininku, gyvenimo istorija, bet ji parodyta įvairiais požiūriais. Garšva - keltuvinininkas. Privaloma uniforma - suvienodinimo ženklas, Garšva jaučiasi prarandantis individualybę: jis - tik 87 numeris, negali bendrauti su žmonėmis, nes privalo stropiai atlikti keltuvinininko vaidmenį, uždara keltuvo erdvė primena kalėjimą ir t.t. Garšva - taip pat ir poetas. Kūryba jį gelbsti nuo rutinos ir aplinkos gniuždymo. Garšva tiki, kad kūryba gelbsti ir nuo mirties, ir daro žmogų žmogumi. Romano pabaigoje Garšva atranda, kad gyvenimo prasmė yra pats gyvenimas, ir atsisako minties būtinai įrėžti savo vardą literatūros istorijoje.

6. Garšva jaučiasi esąs absurdo žmogus, skaudžiai junta gyvenimo beprasmybę ir savo padėties tragizmą, nes absurda, kaip ir filosofas bei rašytojas Albertas Kamiu (Camus), suvokia sąmoningai. Gyvenimo absurda Garšva siekia įveikti panieka ir ironija.

7. Garšva jaučiasi esąs nevykėlis. Liga apverčia jo gyvenimą aukštyn kojom, paaštrėja kaltės jausmas, katastrofos nuojautos daro gyvenimą neįmanomą.

8. „Balta drobulė“ sukuria tragišką literatūrinę modernių laikų destruktivaus pasaulio viziją, kokios dar nebuvo kaimo tematika besiremiančioje lietuvių prozoje. Romane svarstomi pasaulio pokyčiai, žmogaus dvasinė krizė, naujas santykis su realybe ir Dievu, apmąstoma emigranto patirtis

Poetas, dramaturgas, prozininkas Justinas Marcinkevičius gimė 1930 m. Važatkiemyje (Prienų r.), valstiečių šeimoje. 1954 m. baigė Vilniaus universitete lituanistikos studijas. Dirbo redakcijose, Lietuvos rašytojų sąjungos valdyboje. Gyvena Vilniuje. Daugelio premijų laureatas. Į literatūrą atėjo šeštojo dešimtmečio viduryje. Tuomet buvo susijęs su oficialiai sovietinės valdžios palaikoma literatūra, bet septintojo dešimtmečio pabaigoje ėmė tolti nuo oficialiosios komunistinės ideologijos, tapo vienu iš aktyvių tautinės idėjos puoselėtojų ir gynėjų. Savo kūryba, viešais pasisakymais Just. Marcinkevičius Lietuvoje yra išsikovojęs aukštą moralinį autoritetą.

Svarbiausi kūriniai: poezijos rinkimai „Liepsnojantis krūmas" (1968), „Gyvenimo švelnus prisiglaudimas" (1978), poemos „Donelaitis" (1964), „Pažinimo medis" (1979), dramatinė trilogija „Mindaugas" (1968), „Mažvydas" (1977), „Katedra" (1971), esė knyga „Dienoraštis be datų" (1981).

Kūrybos bruožai

Drama

1. Draminėje trilogijoje „Mindaugas" (1968), „Mažvydas" (1977), „Katedra" (1971) kalbama apie visiems laikams aktualias problemas: koks yra pareigos ir asmenybės laisvės santykis, ar visada tikslas pateisina priemones. Šioje trilogijoje poetas norėjo parodyti, per kokią vargą ir skausmą atsirado pagrindinės lietuvių nacionalinio gyvenimo formos: valstybė, raštas, menas.

2. Poetinės dramos „Mindaugas" siužetą sudaro Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo gyvenimo istorija: kova dėl valdžios, nelaiminga meilė, karūnavimas ir pagaliau mirtis nuo saviškių sąmokslininkų rankos. Tačiau istoriniai faktai leidžia dramaturgui šiuolaikinio žmogaus akimis pažvelgti į tautos istorijos ir žmogaus egzistencijos klausimus. Veikėjų mintys bei išgyvenimai bene svarbesni už siužeto įvykius. Tai parodo ir abiejų veikalo dalių pavadinimai: I d. - „Meilė ir smurtas", II d. - „Šlovė ir kančia". Dramoje atskleista Mindaugo tragedija - tai valdovo ir žmogaus tragedija. Mindaugas - valdovas, siekiantis bet kokia kaina suvienyti Lietuvą, bet kartu jis gyvas, klystantis, brangiai už viską sumokantis, savo asmeninį gyvenimą norintis turėti žmogus. Just. Marcinkevičius kelia klausimą: ar kilnus tikslas visada pateisina priemones? (Mindaugo kovos su politiniais priešininkais metodus dramoje taikliai nusako jo brolis Dausprungas: „Pakorė, nugalabijo, išvijo.").

3. Antroji trilogijos dalis - trijų dalių giesmė „Mažvydas" - nukelia skaitytoją į XVI amžių, kai atsirado raštija lietuvių kalba. Pagrindinis kūrinio personažas - pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas Mažvydas. Jo „Katekizmo" žodis turi būti švarus, teisingas, vienijantis, tarnaujantis laisvei. Mažvydą autorius pristato kaip gyvybinių tautos interesų reiškėją, didvyrį ir kankinį. Herojus kenčia dėl to, kad visa, kas, atrodo, galėtų būti laikoma nepajudinamomis vertybėmis - dideli siekimai ir žygdarbiai, staiga susvyruoja, nebetenka pagrindų, nes jis paliko pražūčiai savo mylimąją, nepajėgė išgelbėti sūnaus (beje, tai poeto sukurti, o ne biografiniai faktai). Taigi ir šioje dramoje pagrindine konflikto ašimi lieka žmogaus pareigos, aukojimosi aukštesniems idealams ir jo asmeninio gyvenimo susidūrimas.

4. Just. Marcinkevičiaus dramose, panašiai kaip ir poezijoje, kalbama apie žmogaus įsipareigojimą tėvynei, jos kultūrai, apie kalbos, rašto svarbą, būtinybę juos saugoti, o kartu apie žmogaus meilę, apie jo kaltes ir atgailos galimybę.

Juozas Aputis

B i o g r a f i j a

Vienas savičiausių kaimo gyvenimo vaizduotojų šiuolaikinėje lietuvių literatūroje Juozas Aputis gimė 1936 m. Balčiuose (Raseinių r.). 1960 m. baigė Vilniaus universitetą, dirbo literatūros laikraščių ir žurnalų redakcijose.

1986 m. novelių rinktinė „Gegužė ant nulūžusio *beržo*“ buvo įvertinta Nacionaline literatūros premija.

Reikšmingiausi kūriniai - novelių rinkiniai „Horizonte bėga šernai“ (1970), „Sugrįžimas vakarėjančiais laukais“ (1977), „Keleivio novelės“ (1985), apysakų knyga „Tiltas per Žalpę“ (1980), apysaka „Skruzdėlynas Prūsijoje“ (parašyta 1971, išsp. 1989), romanas „Smėlynuose negalima sustoti“ (1996).

Kūrybos b r u o ž a i

1. J. Aputis pasirinko ne vadinamąją išorinės, o vidinės prozos kryptį: rašyti ne apie tai, kas ir kam nutiko, o kas žmoguje įvyko ir vyksta. Tematikos požiūriu jis laikomas kaimo rašytoju: jo vaizduojami intelligentai - išeiviai iš kaimo, savo pasaulėžiūra, mąstymu, jausena artimi kaimui, kuriame buvo gautos pirmosios tikrumo ir žmogiškumo pamokos.

2.. J. Aputis vienas pirmųjų prabilo apie senojo kaimo nykimą, kolūkyje gyvenančio žmogaus dvasinius praradimus. Rašytojui vertinga tik tai, kas tikra, todėl pasakotojas šaiposi iš snobiško domėjimosi etnografija ir senove.

3. Vienas pagrindinių rašytojo kūrybos motyvų - žmogaus noras ir gebėjimas pasipriešinti smurtui, todėl dažnai vaizduojami etinio pasirinkimo, vidinės stiprybės išbandymo atvejai.

4. J. Aputio veikėjams svarbus laiko pojūtis, jie skausmingai suvokia, kad žmogus negali pasipriešinti vertybių kaitai. Todėl jam didžiausią reikšmę turi atminties galia, vaikystės ir jaunystės išgyvenimai, padedantys orientuotis pakitusiame pasaulyje. Jautrumas, intuityvus ryšys su kitu žmogum, bendravimo šiluma laikomi svarbiausiomis vertybėmis, kurias reikia puoselėti materialėjančiame dabarties pasaulyje

5. J. Aputis laikomas nuotaikos, dažnai liūdnos, meistras. Kai kuriuose kūriniuose atsiranda naujas personažas - autorius, kuris „neleidžia“ skaitytojui įsijausti, o skatina jį kartu su autoriumi mąstyti ir spręsti, kaip reikėtų elgtis tokiomis aplinkybėmis.

6. J. Aputis modernizavo to meto lietuvių prozą, įtvirtino joje lyrinę pasaulėjautą, asociatyvų kalbėjimą, kai kiekviena smulkmena tampa reikšminga. Vienas pirmųjų to meto lietuvių prozoje kūrė sąlygišką tikrovę (vaizdavo vizijas, sapnus).

7. Rašytojo stiliui būdinga emocingas kalbėjimas, atviras vertinimas, asmeninės pozicijos išsakymas.

Prozininkas, dramaturgas Romualdas Granauskas gimė 1939 m. Mažeikiuose. Baigė Sedos darbo jaunimo mokyklą. Dirbo šaltkalviu, statybininku, redakcijose, radijo korespondentu, mokytoju. Nacionalinės premijos laureatas (2000 m.). Gyvena Vilniuje.

Žinomiauši apsakymų rinkiniai - „Medžių viršūnės" (1969), „Duonos valgytojai" (1975), apysakos - „Jaučio aukojimas" (1975), „Gyvenimas po klevu" (1986), „Bružas" (1987).

Kūrybos b r u o ž a i

1. Apsakymų rinkiniuose („Medžių viršūnės", „Duonos valgytojai") R. Granauskas daugiausia vaizdavo kaimo žmonių gyvenimą, nenutrūkstamais ryšiais susietą su gamtos ritmu. Didelę reikšmę jo kūryboje turi ryšio tarp kartų suvokimas: praeitis išlaiko mitinio pasaulio matmenis, praradę sąsajas su tradicinėmis vertybėmis dabarties žmonės netenka pagrindinių gyvenimo atramų.

2. Novelių pasaulio centre - senas vienišas kaimo žmogus ir jo buvimo erdvė. Pabrėžiamas vaizdo simboliškumas, nes artėjančios mirties jautimas sureikšmina besibaigiančio gyvenimo detales. Senujų gyvenimas jau praradęs sąlytį su realybe, vis labiau darosi panašus į apeigas, kai apmąstomas nueitas gyvenimas, skaudžiai suvokiama, kad senųjų patirtis ir išmintis yra nereikalinga vaikams, seno žmogaus mirtis - kartu ir jo epochos, jo gyvenimo būdo pabaiga.

3. Apsakoje „Gyvenimas po klevu" parodoma ne tik vienkiemio gyventojos senutės Kairienės paskutinė gyvenimo diena, kai senoji keliauja iš savo namų į gyvenvietę ir atgal, bet kartu ir apibendrinamas ištisos lietuvių kartos likimas. Paraleliai su kelione plėtojamas Kairienės vidinis monologas, kuriame senoji apmąsto trijų savo giminės kartų gyvenimus. Neigiamai vertinamas socialistinis kaimas, atvirai rodoma, kaip kolūkis žmogų alina ir fiziškai, ir dvasiškai: žmogus be savo žemės, jau nebesuprantantis darbo prasmės, suardyti šeimos ryšiai ir gamtos pusiausvyra, gyvenimo norma tampa alkoholizmas.

4. Tarp savo kartos rašytojų R. Granauskas išsiskyrė kaip žodžio estetas, sakralizuojantis išeinančios žemdirbių kartos papročius ir gyvenimo būdą, kasdienius veiksmus pakylėjantis iki ritualo, bet puikiai jaučiantis ir paprasto žmogaus mąstysenos bei kalbėjimo būdą.

5. Naujas prozos kalbos ritmas sukurtas apysakoje „Jaučio aukojimas", parašytoje iš trijų ilgų sakinių. Kūrinyje, paremtas tikrais istoriniais įvykiais, vaizduoja kuršių žynio paskutinį kartą atliekamas apeigas. Apsakoje įdomiai jungiami gamtos, istorijos bei mitologijos elementai ir universalios egzistencinės problemos. Atskleidamas žynio dvasinį pasaulį, R. Granauskas kalba apie XX a. žmogaus būties klausimus, kuria paralelę tarp išnykti pasmerktos kuršių genties ir okupuotos Lietuvos likimo.

6. R. Granausko pasakojimas daugiasluoksnis, svarbios detalės, metaforiniai ar simboliniai vaizdai. Pasakotojas neretai susitapatina su personažais, kalba jų vardu (toks pasakojimas vadinamas tiesiogine menamąja kalba). Mėgstama kaitalioti požiūrio taškus - žvelgiama tai iš vieno, tai iš kito veikėjo pozicijų, todėl tekstas atrodo mirgantis, kondensuotas.

7. Pjesėje „Rožės pražydėjimas tamsoj" (1978) trimis skirtingais pavidalais iškyla poeto Antano Vienažindžio asmenybė. Dėmesys kultūrai atspindi apsakymų ir esė knygoje „Gyvulėlių dainavimas" (1998). Esė knygoje „Žodžio agonija" (1999) išsakomas susirūpinimas dvasinėmis vertybėmis, nykstančiomis dabartiniais laikais. Autobiografinių apsakų knyga „Raudonas ant balto" (2000) nuausta iš pokario laikų prisiminimų.

Bitė Vilimaitė

B i o g r a f i j a

Trumpos novelės meistrė Bitė Vilimaitė gimė 1943 m. Lazdijuose, studijavo lituanistiką Vilniaus universitete, dirbo žurnalistė. 1966-1996 m. išleido aštuonis novelių rinkimus: „Grūdų miestelis“ (1966), „Baltos dėmės“ (1969), „Obelių sunki našta“ (1975), „Pirmūnų šventė“ (1977), „Vasaros paveikslėlis“ (1981), „Tėvo vardas“ (1987), „Čiuožyklos muzika“ (1992), „Užpustytas traukinys“ (1996), apysaką „Rojaus obuoliukai“ (1981). Ilgą laiką jos kūryba egzistavo tarytum lietuvių literatūros nuošalėje, bet 2002 m. pasirodžiusi novelių rinktinė „Papartynų saulė“ sulaukė didelio pripažinimo. 2003 m. rašytoja apdovanota Nacionaline literatūros premija.

Kūrybos b r u o ž a i

1. B. Vilimaitės novelės minimalistinės: trumpos, sudarytos iš atskirų epizodų, psichologinių detalių ir nutrūkstančių dialogų. Praleidimus ir nutylėjimus skaitytojas užpildo savo patyrimu. Daugelyje kūrinių įvykiai, apie kuriuos kalbama, detalios nepasakojami, tradicinį siužetą atstoja tik jo punktyras, emocinis akcentas paprastai nukeliamas į efektingą pasakojimo pabaigą.

2. Trumpučiuose, neretai tik poros puslapių B. Vilimaitės kūriniuose telpa visas žmogaus gyvenimas, atskleidžiama laiko įtaka. Tik geriau įsižiūrėjus matyti, kad buitiniai pašnekesiai ir įvykiai nėra nereikšmingi. Rašytojos santykis su pasauliu grynai jausminis, tačiau dramatiškai išgyvenimai atvirai nerodomi. Apie skaudžius dalykus - dvasines traumas ir nusivylimus - kalbama ramiu tonu, vengiant sentimentų. Vėlesnėje B. Vilimaitės kūryboje stiprėja ironijos ir tragizmo gaida.

3. B. Vilimaitės veikėjai - įvairiausio išsilavinimo, charakterių, profesijų, socialinės padėties žmonės. Autorė solidarizuojasi su „pažemintaisiais ir nuskriaustaisiais“ (seneliais, vaikais, paliktomis žmonomis, nevykėliais, ligoniais, kaliniais), kurių jautrumui ar skausmui priešina sėkmingai padariusius karjerą, atbukusius valdžios ar verslo atstovus. Rašytoją jaudina yrantį šiuolaikinę šeimą, auganti vienatvė ir nykstantis meilės jausmas. Jos kūryboje jau nerasime daugelio įprastų, stereotipinių temų, kurių nemažai to meto vyrų prozoje - menininko aukštinimas, motinos kultas, požiūris į namus kaip į ramybės uostą ar dvasinių vertybių saugyklą.

4. Rašytoja geba perteikti įvairių veikėjų požiūrius ir rodyti pasaulį, matomą kito žmogaus akimis. Jos manymu, gyvenime nėra nereikšmingų dalykų, o žmogus atsiskleidžia ne parodomuoju elgesiu ir kalbomis apie save, bet kasdieniškais smulkmenomis, trumpomis replikomis, kurios rodo jo jautrumą arba abejingumą šalia esantiems.

5. Minimalistinis rašytojos stilius yra susijęs su pasaulėjauta: nėra nereikšmingų dalykų, smulkmenos ir yra svarbiausios.

Vanda Juknaitė

Biografija

Vanda Juknaitė gimė 1949 m. Papiliuose (Rokiškio r.). Vilniaus universitete baigė lituanistikos studijas, dėsto literatūrą Vilniaus pedagoginiame universitete. 1983 m. išleido pirmąjį apsakymų rinkinį „Ugniaspalvė lapė", 1990 m. - romaną „Šermenys", 1995 m. - apysaką „Stiklo šalis", 2002 m. - knygą „Išsiduosi. Balsu..." V. Juknaitė - bene labiausiai pilietinę ir etinę atsakomybę jaučianti rašytoja šių dienų Lietuvoje.

Kūrybos bruožai

1. V. Juknaitės romanas „Šermenys" (parašytas 1986-1987) tapo vienu ryškiausių atsinaujinančios lietuvių prozos kūrinių. Sovietinės okupacijos kaimo tragedija, nykstančios kaimo kultūros tema jį artina su Romualdo Granausko apysaka „Gyvenimas po klevu". Detalių natūralizmas tekste jungiasi su tautosakiška šarvojimo apeigų poetika, realistinio vaizdavimo tradiciją praturtina impresionistinei prozai būdinga savistaba.

2. Apysakoje „Stiklo šalis" dramatiškai atskleidžiama motinystės tema, pasakojama apie moters, kuri, regis, turi viską - namus, vaikus, vyrą - vienatvę.

3. Kūrinyje dominuoja uždara erdvė: namai (rūsysis, vonia, sandėliukas, palėpė, koridorius) ir ligoninė (gydytojo kabinetas). Net tada, kai veiksmas vyksta lauke, erdvė tarsi apribojama (kiemas, šuns guolis, laukymė, čiuožykla, stotis). Šalia namų, kuriuose gyvena moteris, iš vienos pusės tęso greitkelis, iš kitos nuolat bilda ir žvanga geležinkelis.

4. Apysakos veikėjai neturi vardų, tiesiog vadinami bendriniais žodžiais: moteris, vyras, vaikas, kūdikis, gydytojas. Net tada, kai gydytojas moteriai sako: „Vardą primink...", - vardas taip ir neištariamas. Nesistengiama pasakoti vientisos istorijos. Pasakojimas fragmentiškas, suskaidytas į trumpus epizodus: moteris kalbasi su vyru, vaiku, eina pas gydytoją, skandina šunyčius... Tai kasdieninio gyvenimo epizodai, kuriuose tik iš užuominų ir nutylėjimų galima pajusti moters gyvenimo dramą: jos vienišumą, norą būti mylimai, skausmą dėl vaiko ligos, abejones dėl gyvenimo vertingumo.

5. Moters vyras (kaip ir gydytojas) apysakoje vaizduojami tik tiek, kiek jie susiduria su moters pasauliu. Jie abu yra pasitikintys savim, tikri dėl savo teisumo, abu iš anksto žino visus atsakymus. Be darbo, gydytojas dar domisi moterimis - savo pacientėmis. Moters vyras iš pareigos rodo dėmesį savo vaikams. Apysakoje vyrų ir moters pasaulių vertybės yra visiškai skirtingos.

6. Ne vieną kartą apysakoje pasirodo šuo: vaikas globoja visus priklydusius šunis, aršiai gina juos ne tik nuo svetimo pasaulio, bet ir nuo savo šeimos agresijos. Besiblaškanti po namus ir ieškanti savo nuskandintų vaikų kalė asocijuojasi su pagrindine kūrinio veikėja - tokia pat bejėgė ir nelaiminga. Yra ir tiesioginių nuorodų į moters ir šuns paralelę: pajutusi gydytojo brutalų judesį, „moteris dusliai suurzgė". Apysakos pabaigoje šuo vienintelis iš namų gyventojų pajunta moters beviltišką nuotaiką ir mirties dvelksmą.

7. V. Juknaitės stiliui ypač svarbus žodžio skambėjimas, tikslumas, ritmas, bet racionali teksto konstrukcija neužgožia emocinio poveikio. Iš pirmo žvilgsnio paprastas pasakojimas sukuria stiprią emocinę įtampą, perteikiamą raiškių detalių ir nutylėjimų kalba. Privatus gyvenimas vaizduojamas fiksuojant veikėjų jausmus, pasaulis regimas moters akimis, nors pasakojama trečiuoju asmeniu

Judita Vaičiūnaitė
B i o g r a f i j a

Žymi XX a. antros pusės lietuvių poetė, vertėja Judita Vaičiūnaitė gimė 1937 m. Kaune. Vilniaus universitete studijavo lituanistiką ir po to visą laiką gyveno Vilniuje. Išleido keletą poezijos rinkinių: „Kaip žalias vynas" (1962), „Per saulėtą gaublį" (1964), „Vėtrungės" (1966), „Po šiaurės herbais" (1968), „Kai skleidžiasi papirusas" (1997), „Seno paveikslo šviesa" (1998) ir kt. Mirė 2000 m.

Kūrybos b r u o ž a i

1. J. Vaičiūnaitė laikoma miesto poete. Tuo metu, kai kiti šios kartos lietuvių poetai rėmėsi tautosaka, rašė apie kaimą, gamtą, J. Vaičiūnaitė poetizavo miesto gyvenimą; gatvės, skersgatviai, senamiesčio kiemai jai ne mažiau jaukūs ir artimi nei gamtovaizdis.

2. Miesto kultūros vaizdavimas J. Vaičiūnaitės kūryboje apskritai siejasi su Lietuvos istorijos temomis, mitologiniais siužetais, gausiais antikos motyvais. Dėmesys praeities kultūrai, menui kuria savitą poetinį, šiek tiek romantiškai teatrališką pasaulį. Muzikos, dailės kūrinių sukelti įspūdžiai tampa jos eilėraščių temomis.

3. J. Vaičiūnaitė pastebi kasdienybės, buities smulkmenų grožį, eilėraščiuose mini daug aplinkos daiktų; jos poezijos vaizdas tikroviškas, konkretus.

4. Poetė domisi senų laikų žmonėmis, bet jai labiau rūpi ne herojiškos, o dramatiškų likimų, didelių aistrų asmenybės, išlikusios mitologijoje, istorijoje, literatūroje. Žmogaus portretas piešiamas vos keliomis detalėmis; išryškinama tai, kas priartina tą asmenybę prie šių dienų gyvenimo.

5. Nemaža dalis J. Vaičiūnaitės eilėraščių gali būti laikomi aistringais pasiaukojančios ir išdidžios moters monologais. Bandoma įsijausti į tai, kas dingę, kas užnešta istorijos dulkėmis. Bet jausmai nereiškiami tiesiogiai, lyrinio subjekto išgyvenimai ryškėja pasakojant apie likimus, istorijos įvykius, lyrinis subjektas slepiasi po literatūrinio ar istorinio personažo kauke.

6. Didžiausios J. Vaičiūnaitės išpažįstamos vertybės - grožis ir meilė, atmintis. Grožis pastebimas kasdienybėje, buities smulkmenose, jis atsiveria staiga, kaip praregėjimas. Lygiai taip pat patiriamas dvasinis nuskaidrėjimas ką nors prisimenant. J. Vaičiūnaitėi svarbūs vaikystės prisiminimai, gimtieji namai, juos gaubia romantinė nuotaika.

7. J. Vaičiūnaitė yra meilės lyrikos meistrė. Jos eilėraščiuose meilės skalė -nuo vaikiško gaudulio iki deginančios moteriškos aistros.

8. Eilėraščio pagrindas - dažnai viena ar kelios impresionistinės jausmo, įspūdžio akimirkos. Vaizdas fragmentiškas, atskiras jo dalis sieja asociatyviniai ryšiai. Detalės vizualiai raiškios, daug dėmesio skiriama ir julsams, pavyzdžiui, lytėjimui.

9. J. Vaičiūnaitės poezija muzikali, eilėraščio skambėjimas tvarkomas labai preciziškai, kai kurie eilėraščiai parašyti muzikos kūrinio forma

Poetas Marcelijus Martinaitis gimė 1936 m. Paserbentyje (Raseinių r.). Ši vietovė ne kartą minima jo poezijoje. Baigęs Vilniaus universitete lituanistiką, dirbo įvairiose redakcijose, vėliau ilgą laiką dėstė ir tebedėsto Vilniaus universitete. Aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje. Nacionalinės premijos laureatas (1998). M. Martinaitis žinomas ne tik kaip poetas, bet ir kaip literatūros tyrinėtojas, eseistas. 2002 m. išleista esė romanu pavadinta jo literatūros kritikos ir eseistikos knyga „Laiškai Sabos karalienei“.

Kūrybos b r u o ž a i

1. Pirmieji M. Martinaičio eilėraščių rinkiniai pasirodė septintajame dešimtmetyje. Drauge su Sigitu Gedos, Jono Juškaitio, Juditos Vaičiūnaitės pirmosiomis poezijos knygomis jie žymėjo literatūros atsinaujinimą, naujos kartos pasirodymą lietuvių poezijoje. M. Martinaitis - iš tų lietuvių rašytojų, kurie į literatūrą atėjo iš kaimo, iš valstietiškų vertybių pasaulio. Jo kūrybai būdinga valstietiška pasaulėjauta, savitai naudojami tautosakos motyvai, tautosakos žanrų (baladės, melų pasakos, raudos) stilizacijos, bandymai atkurti mitologinį mąstymą. Su šia valstietiška pasaulėjauta poeto santykis daugiaprasmiškas, - jai reiškia akivaizdi simpatija ir drauge ji suvokiama kaip nesugrąžinamai nykstanti. Tad M. Martinaičio kūrybą galima traktuoti kaip bandymą įamžinti praeitin nueinantį lietuvių žemdirbiškos kultūros klotą.

2. Vėlesnėje M. Martinaičio kūryboje (rinkiniai „Akių tamsoj, širdies šviesoje“, 1974, „Tie patys žodžiai“, 1980, „Toli nuo rugių“, 1982, „Gailile rašo“, 1990) eilėraštinis dažnai nuasmeninamas - kalbama kokio nors veikėjo vardu. Eilėraštyje atsiranda daugiau poetinio pasakojimo intonacijų, jo centre - mitologinį, tautosakinį požiūrį į pasaulį įkūnijantys personažai (motina, adanti žuvusio sūnaus pirštine, Severiutė, „trečiojo nebylio brolio sesuo“, kvailutė Onutė).

4. Ryškiausias tautosakinis personažas - žemaitis Kukutis iš „Kukučio baladžių“ (tokiu pavadinimu rinkiniai išėjo 1977, 1986 m., tačiau baladžių su šiuo personažu poetas sukūrė ir vėliau). Baladėse jungiami du laikai - realus ir mito, tarp kurių Kukutis laisvai keliauja. Kukučio ir kitų personažų naivumas slepia gilią išmintį - prisidengę juokdario kauke, jie gali pasakyti daug tiesos. Tai gana tipiškas vadinamosios ezopinės kalbos, rašytojų išlavintos sovietmečiu, pavyzdys - tokiu užmaskuotu būdu buvo prabylama apie istorinę ir kultūrinę tautos savimone, netiesiogiai kritikuojamas gyvenamasis laikas.

5. Panašios problemos keliamos ir jau nepriklausomoje Lietuvoje parašytoje M. Martinaičio poezijoje. Rinkinyje „Atrakinta“ (1996) kalbama apie istorinę atmintį ir asmeninę atsakomybę, naujausioje poezijos knygoje „Tolstantis“ (2002) – apie negailestingą laiko kaitą, nykimą, apmąstoma poezijos paskirtis besikeičiančiame pasaulyje. Šios poezijos stilius lakoniškesnis, ironiškesnis, nes nebereikalingas ezopinės kalbos apdaras. Tęsiama tautosakos stilizacijos tradicija, tačiau ji derinama su sudėtingesne intelektualine ir dažnai atviresne kalbėsena. Poetas yra išleidęs albuminės meilės lyrikos rinkinį „Atmintys“ (1986, 1995), kuriame grįžta prie tariamo paprastumo - žaidžia ilgą laiką buvusių populiarių atminimų (eiluotų tekstų, dedikacijų, rašomų draugams į albumus ar vadinamuosius atminimų sąsiuvinius) stiliumi, derina jį su nuorodomis į Europos kultūros, Biblijos kontekstą.

Nijolė Miliauskaitė

B i o g r a f i j a

Nijolė Miliauskaitė gimė 1950 m. Keturvalakiuose (Vilkaviškio r.). Jos gyvenime nebuvo daug išorinių įvykių. Vyriausia trijų vaikų šeimoje, kurią anksti paliko tėvas, ji baigė Marijampolės mokyklą-internatą (motinai, vienai auginančiai vaikui, internatas buvo vienintelis kelias išleisti juos į mokslus), vėliau Vilniaus universitete studijavo lituanistiką. Ištekęs už poeto Vytauto Bložės, po kurio laiko išsikėlė į Druskininkus, kur gyveno iki pat mirties. Gyveno tradicinį moters gyvenimą - rūpinosi namais, buitimi. Tačiau toji šykšti biografinė medžiaga - kasdienybės detalės, paprastos, visiems pažįstamos aplinkybės, daiktai tapo turtingu poezijos temų šaltiniu, atskleidžiančiu, parafrazuojant paskutinės poetės knygos pavadinimą, sielos istoriją N. Miliauskaitė išleido kelias poezijos knygas: „Namai, kuriuose negyvensim“ (1988), „Uždraustas įeiti kambarys“ (1995). 2000 m. už rinktinę „Sielos labirintas“ (1999) poetė apdovanota Nacionaline premija. Mirė 2002 m. Druskininkuose.

Kūrybos bruožai

1. Pagrindinė N. Miliauskaitės poezijos tema - tikrų namų ilgesys. Eilėraščiuose pasakojama apie labai skaudžius dalykus, susijusius su asmenine poetės patirtimi - apie vaikystę, praleistą prieglaudoje, paauglystės dramas, kylančias mėginant suvokti, kas tu iš tikro esi ir koks tavo santykis su kitais. Tačiau kalbama be jokio sentimentalumo, neįvardijant jausmų - tiesiog pateikiama tikrovės atkarpa (prieglaudos mergaitė, nedirstanti pasibelsti į auklėtojų kambarį), portretas (ta pati mergaitė, įdėmiai apžiūrinėjanti savo valdišką prieglaudos drabužį), daikto (senos staltiesės, adatinės, rankdarbių, kurie išsaugoja artimųjų rankų šilumą) ar peizažo detalės aprašymas, kuriame dažniausiai net nėra jokių perkeltinių reiškinių.

2. Vėlesnėje N. Miliauskaitės kūryboje pagrindinės temos tos pačios – namų ilgesys, savo tapatybės ieškojimas, trapus pasaulio grožis. Kaip ir visoje jos poezijoje, dažni sapno, labirinto motyvai. Kiek daugiau Rytų kultūrų (Indijos, Kinijos) motyvų, atviriau nusakomas santykis su šiomis kultūromis. Labiau rūpi ryšys ir su savo praeitimi (dažnesnis senelės, motinos portretas).

3. Pagrindiniai stilistiniai N. Miliauskaitės eilėraščio bruožai - polinkis į minimalizmą, glaustumą, būdingos pasakojimo nuotrupos ar tiesiog scenos. Taupus žodžio vartojimas yra ne tik priešingybė daugžodžiavimui ir tuščiažodžiavimui, bet ir vaizdų išryškinimo bei komponavimo priemonė.